

Kulturhistorisk inventering

HUSBY KYRKOGRÅRD

Hedemora kommun och Husby socken
Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2021:26

Kulturhistorisk inventering

HUSBY KYRKOÅRD

Hedemora kommun och Husby socken
Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2021:26

Dalarnas museums dnr 97/19

Linnea Skog

Omslag:

Fotografier: Om inget annat anges: Sanna Svensson och Linnea Skog, Dalarnas museum.

Om inget annat anges härstammar rapportens kartor från Lantmäteriets tjänster *Historiska kartor* samt *Kartor, flygbilder och ortnamn*. Kartorna används i rapporten under Dalarnas museums avtalsnummer: ©Lantmäteriet I2014/00618. Gravkartorna över Husby kyrkogård kommer ifrån Hedemora, Husby och Garpenbergs församling.

© Dalarnas museum 2021

Tryck Dalarnas museum, Falun, 2021

INNEHÅLL

Inledning	7
Kyrkogården i dag	13
Kulturhistoriska sammanhang	21
Historisk kronologi	22
Sockenhistorik	28
Kyrkogårdshistoria	36
Personhistoriskt värdefulla gravvårdar	62
Källor	64
Bilaga 1 – Områdesbeskrivningar	
Bilaga 2 – Kulturhistoriskt värde	
Bilaga 3 – Värdefulla gravvårdar i område 1-6	
Bilaga 4 – Värdefulla gravvårdar i område 7-10	
Bilaga 5 – Värdefulla gravvårdar i område 11-17	

Ovan: Husby kyrkogård

Nedan: kyrkogårdens läge i bygden.

INLEDNING

Bakgrund

På uppdrag av Hedemora, Husby och Garpenbergs församling har Dalarnas museum genomfört en inventering av Husby kyrkogård. Inventeringen påbörjades under 2020 för att färdigställas under 2021. Arbetet påbörjades av byggnadsantikvarie Sanna Svensson och avslutades av byggnadsantikvarie Linnea Skog.

Syfte och användningsområden

Syftet med inventeringen är att undersöka på vilket sätt Husby kyrkogård och dess beståndsdelar, såväl områden som enskilda gravvårdar, är kulturhistoriskt värdefulla. Inventeringen skall utöver detta peka ut särskilt kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar för hänsynsfull hantering i framtida förvaltning av kyrkogården. Inventeringen utgår ifrån en situation där allt fler gravvårdar återlämnas till församlingarna. För att en sådan utveckling skall kunna ske på ett hållbart sätt krävs rutiner för hur särskilt värdefulla gravvårdar skall hanteras i framtiden. Med inventeringsrapporten som underlag kan församlingen upprätta en plan för vilka gravvårdar som bör bevaras, vilka som kan återanvändas och vilka som kan tas bort efter att de återlämnats till församlingen. Rapporten kan utgöra ett underlag för ställningstaganden i en vård- och underhållsplan för begravningsplatsen. Bedömningar och riktlinjer skall ses som färskvaror som skall ses över och uppdateras kontinuerligt, minst vart tionde år.

Rapportens upplägg

Rapportens första sidor är tillägnade formalia så som metod- och processbeskrivning samt en kortfattad genomgång av hur museet har resonerat vid värdering och urval rörande gravvårdar och områden på begravningsplatsen. Ytterligare förtydliganden rörande värderings- och urvalsarbetet finns i Bilaga

Värdefulla strukturer

Det förekommer att gravvårdar som inte nödvändigtvis besitter någon av de egenskaper som listas nedan är del av en särskilt värdefull struktur. Därmed kan sådana gravvårdar ändå komma att tillskrivas särskilt kulturhistoriskt värde som *Del av värdefull struktur*. Under områdesbeskrivningarna för respektive område redovisas vilka eventuella värdefulla strukturer som området innehåller.

Värdefulla egenskaper

- Del av utpekad områdeskaraktär
- Gårdsnamn
- Inskription
- Lokal företeelse
- Lokal historia
- Material och hantverk
- Ovanlig
- Personhistoria
- Särskilda kvaliteter
- Tidig gravvård
- Titel

Ovanstående egenskaper beskrivs närmare i sitt sammanhang i bilaga 1.

1. Skyddsvärda egenskaper. Vidare följer en översiktlig beskrivning av kyrkogården såsom den ser ut idag, följt av en redogörelse för Husby socken och begravningsplatsens historia. Därefter karaktäriseras och värderas varje enskilt område på begravningsplatsen. Samtliga områdeskaraktäriseringar innehåller en lista på vilka gravvårdar som är särskilt värdefulla och skyddsvärda i kontext till området eller som solitärer. Slutligen följer flera bilagor med inventeringsblanketter. Dessa innehåller bilder på och kortfattade ställningstaganden om varje gravvård som utpekats som skyddsvärd i rapporten.

Process och metod

Inventeringen började med ett omfattande fotograferingsarbete med syfte att studera och dokumentera kyrkogården. Alla områden på kyrkogården samt gravvårdar uppförda innan 1980 inventerades och dokumenterades genom fotografering. Parallellt med inventeringsarbetet genomfördes en historisk efterforskning. Den historiska efterforskningen innefattade studier av äldre fotografier, kartor och handlingar rörande kyrkogården vid Landsarkivet i Uppsala tillsammans med litteratur om kyrkogården. Efterforskningen resulterade i kapitlen sockenhistorik samt kulturhistoriska sammanhang. Lollo och Karin Hedlund har bistått med hjälp och kunskap gällande personhistoria och andra lokalhistoriska förhållanden. Efter den inledande fasen med inventerings- och dokumentationsarbete, referensgruppsmöten och historiska efterforskningar bearbetades det insamlade materialet i en värderings och urvalsprocess som beskrivs i nästa avsnitt samt i bilaga 1. Centrala gravvårdskommitténs *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*, Länsstyrelsen Dalarnas *Riktlinjer för kyrkogårdsinventering* samt Riksantikvarieämbetets *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval* har varit vägledande för värderings- och urvalsprocessen.

Med tydlig redovisning av ställningstaganden och metoder hoppas Dalarnas museum vinna förankring hos framtida användare av denna rapport. Alla moment i arbetsprocessen har genererat rapportmaterial, och själva rapportskrivningen bestod främst i att foga samman de olika pusselbitarna. Arbetsprocessens sista moment var layout samt kart- och bildredigering.

Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Gravvårdar som återspeglar berättelser om det förflutna, och som därigenom bjuder till insikter om vår samtid är kulturhistoriskt värdefulla. En gravvård kan exempelvis bidra med starka berättelser om samhället, livsöden och sorg. När människor får kunskap om dessa berättelser kan de användas för att bilda djupare insikter om livet och tillvaron i tiden. Gravvårdar kan även användas som ett pedagogiskt verktyg för förmedling av mer komplicerade berättelser riktade till specifika målgrupper, såsom berättelser om Husbys framväxt och utveckling till besökare på en kyrkogårdsvandring. Alla gravvårdar har kulturhistoriskt vär-

Översiktsbild från kvarter 2.

de eftersom alla gravvårdar kan förmedla berättelser. Olika gravvårdar får olika höga kulturhistoriska värden beroende på vilka berättelser som anses viktiga att lyfta fram. Gravvårdar som besitter en eller flera av de egenskaper som listas till vänster anses bära på berättelser som är särskilt viktiga att lyfta fram.

Lagskydd

Kulturmiljölagen skyddar helheten på en kyrkogård. I värden av en kyrkogård ska dess betydelse som en del av kulturmiljön beaktas. Kyrkogården som helhetska vårdas och underhållas så att dess kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas. Skyddet av kyrkogårdar omfattar tillståndsplikt för rivning eller väsentlig ändring av en så kallad fast anordning. Enligt Riksantikvarieämbetet bör återlämnade gravvårdar räknas som fast anordning, och skyddas därmed av tillståndsplikten enligt kulturmiljölagen. Är gravvårdarna belägna på ursprunglig plats ska de inte föras upp på inventarieförteckningen. Återlämnade gravvårdar som inte står kvar på ursprungliga plats, exempelvis lösa järnhällar, ska emellertid föras upp på inventarieförteckningen. I begravningslagen står det att återlämnade gravanordningar med kulturhistoriskt värde om möjligt ska lämnas kvar på kyrkogården. Det innebär indirekt att gravstenarna övergår till att bli fast anordning på kyrkogård och skyddade enligt lag. Dalarnas museum har som uppgift att bedöma gravstenarnas kultur-

historiska värde. Riksantikvarieämbetet är mycket tydlig i sin vägledning om att förhandsbeslut i form av utpekande eller gallring i ett konsultdokument är inte möjligt. Det är alltså inte lämpligt att utgå ifrån någonting annat än just kulturhistoriskt värde vid framtagande av en inventering. I vilken mån en gravvård besitter sådana värden att den måste sparas kan enbart beslutas av Länsstyrelsen.

I mitten av 1900-talet tillkom ett helt nytt tidslager inom område 4, ett av kyrkogårdens äldsta. Rygghäckar och likartade låga gravvårdar utgör ett uttryck för modernismen.

Grav nr 5 (ovan) och 6 (nedan) i kvarter 3 utgörs båda av en gravvård i granit samt en äldre häll som tidigare kan ha legat inne i kyrkobyggnaden. Det kulturhistoriska värdet är mycket högt.

KYRKOGÅRDEN IDAG

Följande kapitel består av en karaktärisering av kyrkogården som den såg ut under inventeringen. Karaktäriseringen är övergripande och syftar till att måla upp en överskådlig bild av anläggningen och dess olika beståndsdelar. Varje enskilt område och kyrkogårdens olika gravvårdar behandlas mer ingående i ett senare kapitel.

Husby kyrka och radbyn Smedby, fotograferat 1941. Dalarnas museums bildarkiv.

Läge och administrativ historik

Husby kyrkogård är belägen 17 km norr om Hedemora, med ett historiskt strategiskt läge intill Dalälven. Mitt emot kyrkan, rakt över älven, ligger Husby kungsgård och ca 3 km nedströms ligger Näs kungsgård. Husby kungsgård har använts av den medeltida centrala stadsledningen och uppenbarligen har Husby varit ett viktigt område vad gäller Dalarnas äldsta administration¹. Själva namnet tyder på en avsevärd ålder. I fornspråket var Hus(a)by benämningen på kungsgårdar som ingick i det gamla kronogårdskomplexet Uppsala Öd. Det ska ha varit på Husby kungsgård som Dalalagen nedtecknades och också här som Magnus Eriksson skrev privilegierna för Kopparberget år 1347².

1 maj 1909 utbröts Stjärnsunds församling som sedan återgick år 1940. Vid kommunreformen år 1862 övergick socknens ansvar för de kyrkliga frågorna till Husby församling och de borgliga frågorna till Husby landskommun. Husby socken uppgick 1967 i Hedemora stad och området ingår sedan 1971 i Hedemora kommun. Församlingen uppgick 2018 i Hedemora, Husby och Garpenbergs församling.

Läge i bygden

Kyrkogården gränsar norrut mot Skinnarbacksvägen och Smedby skola.

¹ Hyenstrand, 1974. Sid 73

² Söderberg, 1973. Sid 10

Husby kyrkogård sedd från ovan. Ortofoto från Lantmäteriet.

Dalälven och Samuel Columbus väg löper längs med hela kyrkogårdens västra sida medan det längs med den östra är åkermark, prästjordarna. Den södra kortsidan avgränsas av prästgården.

Översikt

Kyrkogårdens äldsta del består av ett rektangulärt område med avrundade hörn åt väster, i direkt anslutning till kyrkobyggnaden. Området utvidgades något åt öster 1836. Söder om den äldsta kyrkogården ansluter en fyrkantig del som utvidgades år 1900. Längst söderut breder ytterligare en utvidgning från 1950-talet ut sig.

Topografi

Begravningsplatsen är i huvudsak plan. Samtliga utvidgningar är genomförda på äldre åkermark. Dalälven löper längs med hela kyrkogårdens västra sida.

Gravkor

På kyrkogården finns ett gravkor, det Rosenborgska gravkoret. Det är uppfört under andra halvan av 1700-talet och placerat mitt för kyrkans kor. Koret uppfördes för familjen Rosenberg, Anders 1724-1787, Christina Charlotta 1741-1791, född Funck, och deras son Carl Gustaf 1764-1789.

Anders, född Spole adlad Rosenberg, var löjtnant vid dalregementet och

kapten i armén. Han var ägare till Klosters krutbruk och Fredshammars järnbruk. Sonen Carl Gustaf var volontär vid livregementet och fänrik vid Västmanlands regemente. Han drunknade när han körde ner i en vråk i Flinesjön, inte långt från Husby. Gravkoret är uppfört i klassicistisk stil med hörnkedjor, tympanonfält och sadeltak belagt med svartplåt. Väggarna är vitputsade med kalkputs.

Ekonomibyggnader

Sydost om kyrkan ligger ett bisättningshus som används till bisättning av kistor och urnor, och delvis till förrådsförvaring. Byggnaden är uppfört på 1700-talet i sten, har vitputsade fasader och skivtäckt plåttak. Under en period under det tidiga 1800-talet var byggnaden inkorporerad med bogårdsmuren, både på södra och östra sidan. 1836 utvidgades östra sidan av kyrkogården och byggnadens östra kortsida kom att stå fri för att, vid utvidgningen 1900, bli helt fristående på kyrkogården.

Norr om kyrkan ligger ett benhus, också från 1700-talet. Idag används detta till förvaring av verktyg och maskiner. På norra sidan ligger också en byggnad från år sent 1800-tal som innehåller personalutrymmen.

Belysning

Runt omkring kyrkan finns parkbelysning, stolpar med lampor, tillkomna 1988. Här har tidigare stått fyra stycken av en äldre typ av belysningsstolpe varav det nu bara finns en kvar, som inte fungerar. Under mitten av 1990-talet utökades stolparna för att också inkludera område B och C, men enbart på sidan mot älven. Mot åkern åt öster tillkom samma typ av stolpar först 2015.

Gångvägar och markbeläggning

Begravningsplatsens gångvägar är generellt belagda med grus. Inom kvarter 4-6 löper en asfalterad gångväg, från omkring 1960-talet, från personalutrymmena mot område 10. Innan 1990 var gångarna belagda med röda betongplattor, 70 x 40 cm och 7 cm höga. Inom område C finns fortfarande ytor med den röda plattan kvar, området var inte än använt för gravsättning när övriga områden fick grusade gångar.

Omgärdning och ingångar

Runt område A, närmast kyrkan, finns en omgärdning från 1700-talet med låg stengrund med jämt utplacerade stenpelare med ett staket i smide emellan. Två ursprungliga ingångar finns kvar, en åt norr och en mitt framför vapenhuset åt väster. Båda har grindar i smide. Intill personalhuset finns en senare öppning i omgärdningen, utan grind. Grinden finns kvar och förvaras i likboden. Omkring område B finns en omgärdning med samma utseende som kring område A men med enklare utformning på staketet, tillkommet vid

Det Rosenborgska gravkoret, uppfört i klassicistisk stil under andra halvan av 1700-talet. Under en kort period i början av 1800-talet, fram till utvidgningen 1836, stod koret inkorporerat med bogårdsmuren.

Bisättningshus från 1700-talet, uppfört i sten med skivtäckt plåttak. Byggnaden var fram till år 1900 inkorporerad i bogårdshusen och dess östra och södra väggar innehåller fortfarande sten från tidigare bogårdsmurar.

Kyrkogårdens äldsta delar omgärdas av ett järnstaket på en låg stengrund med vita stenpelare med jämna mellanrum. Gångarna i området är grusade.

1900-talets mitt. På älvsidan sträcker sig muren även längs med område C. Ingångarna till område B och C ligger samtliga åt väster, mot Samuel Columbus väg, förutom en åt söder, mot församlingshemmet. I skarven mellan muren från 1700-talet och området som utvidgades år 1900 finns en äldre grind, som togs från ett murparti som revs bort. På östra sidan av område C avslutas kyrkogården med en måbärshäck.

Skötselstationer

På kyrkogården finns sju skötselstationer. Dessa består av soptunnor och ställ för vaser och redskap. Utformningen är mycket enkel och enbart funktionell. De är spridda med jämna mellanrum över hela kyrkogården. På södra sidan av område C ligger en större station för kyrkogårdsskötsel med containers och återvinningsmöjligheter för växtmaterial i stor skala.

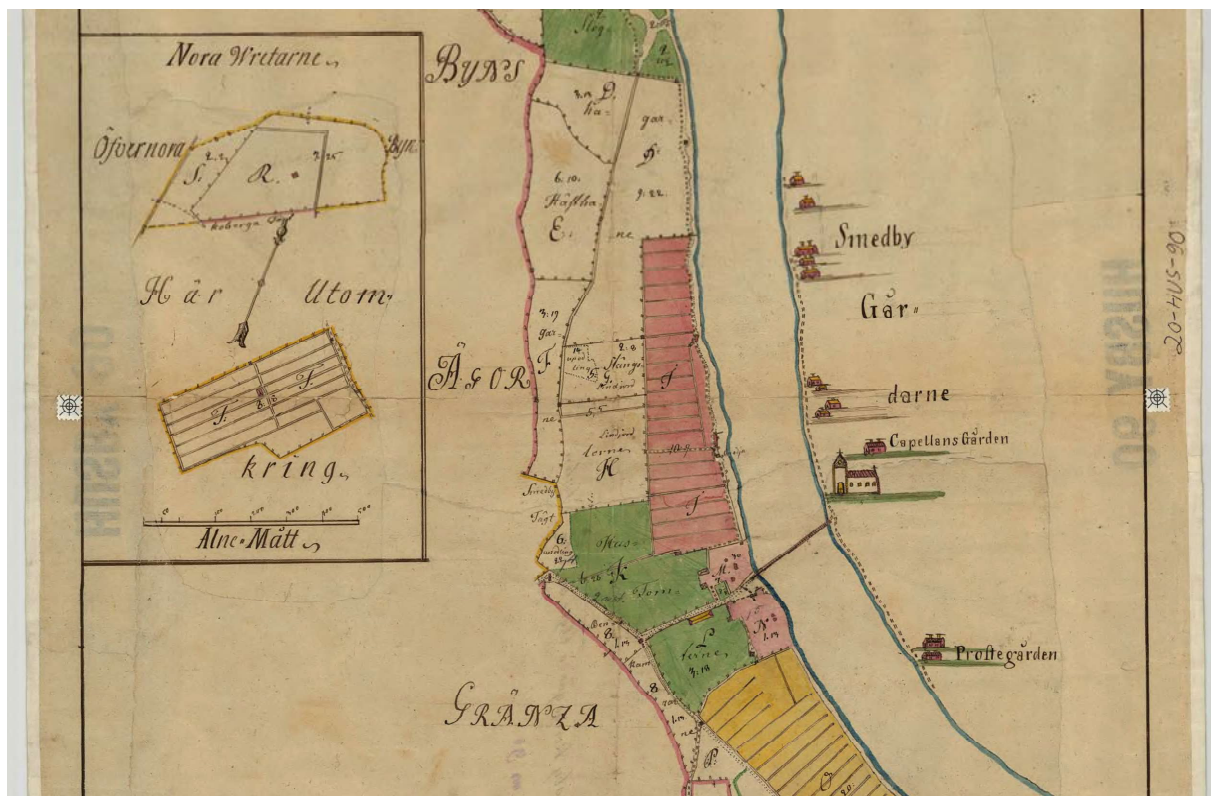
Skötselstation mellan kyrkogårdens äldre delar och utvidgningen från år 1900. Grusgravar skymtar i förgrunden.

KULTURHISTORISKA SAMMANHANG

Följande kapitel består av redogörelser kring olika kulturhistoriska sammanhang som bedöms ha haft en inverkan på kyrkogårdens tillkomst, utveckling och formgivning. Sammanhangen behandlar även bland annat kyrkogårdens lokallistoriska kontext samt dess historia i förhållande till allmän kyrkogårdshistoria.

Lantmäterikarta från 1796. Vid tiden för kartan är kyrkan precis ombyggd och avbildas i sin nya klassicistiska form med torn och långhus. Lantmäteristyrelsens arkiv, Lantmäteriet.

HISTORISK KRONOLOGI

Tid	Händelse
1100-tal	Husby kyrkan uppförs troligtvis under 1100-talet. Romansk dopfont finns bevarad från den här perioden samt lista över kyrkoherdar.
1192	Socknens kyrkoherdelängd inleds med Brynolphus Canuti.
1486	Gudsberga kloster står färdigt, Dalarnas enda kloster, och Sveriges nordligaste.
1400-talets slut	Kyrkan byggs om till tvåskeppig.
1538	Gudsberga kloster stängs i samband med reformationen.
1639	Ny klockstapel ersätter en äldre, byggd av Jöns Larsson.
1694	Vid biskopsvisitation framställer prostens förfrågan om gravarnas djup då det är ont om utrymme eftersom alla ville begravas på den södra sidan och ingen på den norra.
1700	Stjärnsunds bruk startar.
1723	Den första flottbron över älven, mellan kyrkan och kungsgården, byggs.

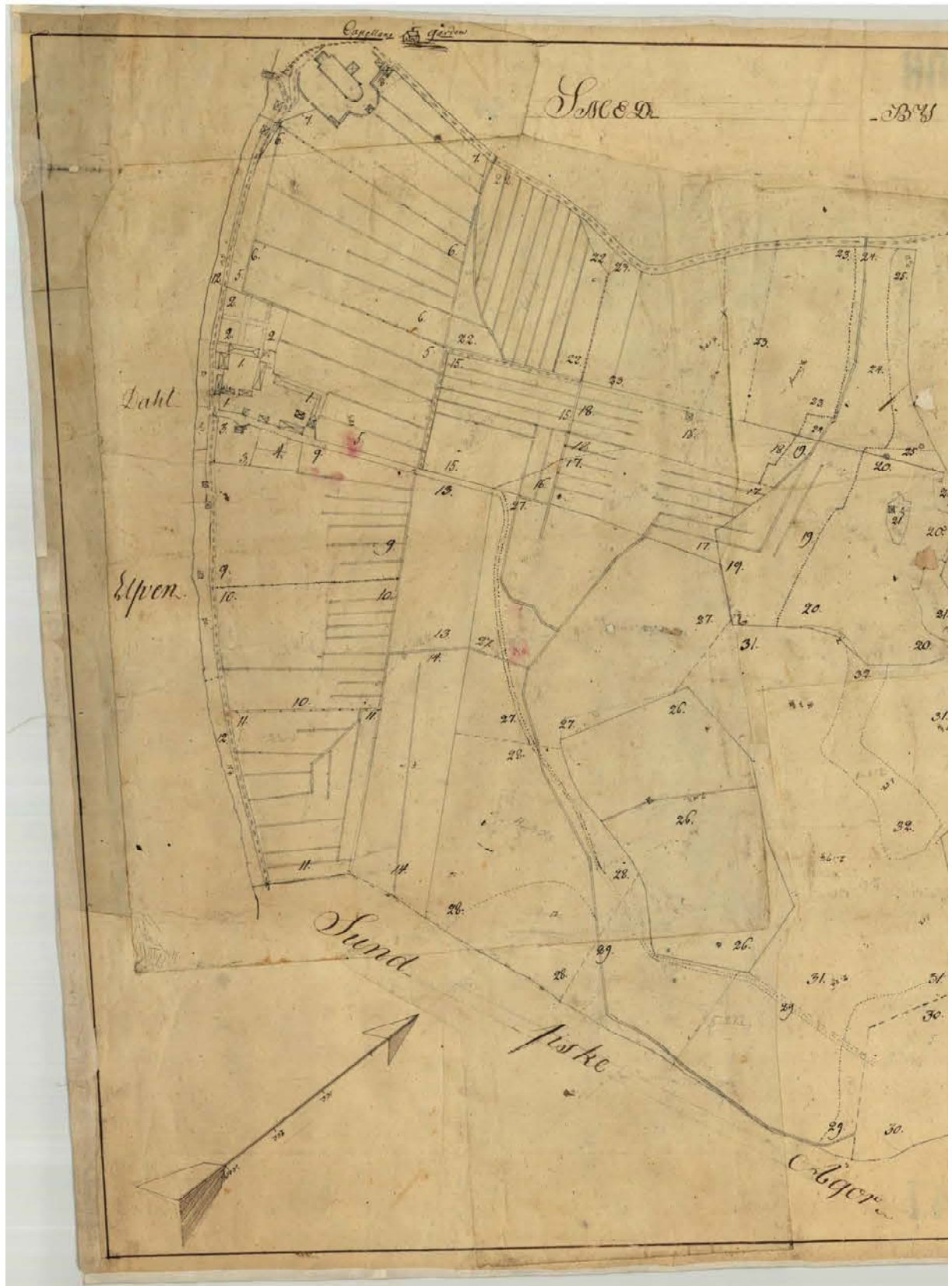
1741	Klosters krutbruk anläggs på mark tillhörande det nedlagda Gudsberga kloster.
1747	Kyrkan bedöms vid biskopsvisitation som i så dåligt skick att en omfattande reparation är nödvändig.
1748	Sakristian på kyrkans norra sida byggs ut till sin dubbla storlek och får den form den har idag.
1770	Vid visitation noteras återigen att kyrkan är i alltför dåligt skick. Takryttaren tas ned.
1777	Ritning upprättad av Dan Lundqvist visar kyrkans medeltida utbredning.
1779- 1782	Kyrkan byggs ut. I samband med utbyggnationen försågs kyrkogården med 3 portar av järn, vilket ersatte två tidigare träportar. Västra sidan stängdes med ett grönmålat järnstaket. På övriga sidor omgärdades den av en stenmur.
1782	Kyrkogården utvidgas något i samband med ombyggnationen mot öst, på mark som benämns som Proståkern.
1782	Gravsättning inne i kyrkan upphör och de gravhällar som finns kvar flyttas ut till södra sidan, på vardera sida om gången från kyrkdörren.
1811	Planer finns på att utvidga kyrkogården åt öster. Åtgärden ritas in på karta.
1836	Kungliga Maj:t lämnar tillstånd till en utvidgning åt öster, på mark som tillhör kyrkoherdebostället. Kyrkogården får den utbredning åt öster den har idag.
1862	Vid kommunreformen övergår socknens ansvar för de kyrkliga frågorna till Husby församling.
1880	Omgrävning startar nordväst om kyrkan och kring sakristian. Omgrävningen fortsätter därefter medsols kring kyrkan.
1880	I protokoll från kyrkorådet diskuteras den stenmur som löper på kyrkogårdens södra sida. Muren menar man ska tas bort vid en eventuell utvidgning åt söder och området planeras för familjegravar.
1897	Kyrkorådet fattar beslut om att utvidga kyrkogården mot söder. Utvidgningen ligger på något mer än ett tunnland och bedömningen då är att "omgrävning behöfdes ej oftare än efter 50-60 år".
1900	Kyrkogården utvidgas åt söder. Utvidgningen omfattar allmänna varv och familjegravar.
1909	Stjärnsund bryter sig ur Husby för att bilda egen församling.
1930-tal	Sakristians indelning i två rum tas bort och rummet byggs om till kapell med altare och predikstol.
1940	Stjärnsund församling återgår till Husby församling.
1941	Länsarkitektkontoret i Falun ritar ett förslag på utvidgning åt söder. Den föreslagna utvidgningen skulle omfatta 476 nya gravplatser varav 122 var familjegravar, 52 var urngravar och 30 var enkelgravar.

Husby kungsgård, fotograferad från kyrksidan. Foto: O Liljeqvist. 1949. Dalarnas museums bildarkiv.

Husby sparbank. Foto: Gustaf Reimers. Dalarnas museums bildarkiv.

Karta över kyrkoherdeboställets ägor, från 1811. Lantmäteriets arkiv.

Husby kyrka och flottbro, fotograferade vid 1900-talets början. Granhäcken runt utvidgningen från 1900 finns inte längre kvar. Flottbron revs i början av 1930-talet. Foto: Kurt Alinder. Dalarnas museums bildarkiv.

1942	Kungliga byggnadsstyrelsen godkänner förslaget om utvidgning åt söder.
1948	Beslut fattas av kyrkorådet på att ta bort en granhäck på kyrkogårdens södra sida. Man diskuterar också införskaffande av gräsklippare.
1950	Kyrkogården utvidgas åt söder.
1958	Synförrättning hålls och samtliga grusgravar föreslås att läggas igen. Fler rygghäckar föreslås också, för att skapa bättre rumsverkan och en bakgrund till gravstenarna.
1961	Vid ett möte för kyrkogårdsnämnden görs en rundvandring på kyrkogården där det konstateras att den senaste tidens utveckling med likartade moderna gravvårdar inte varit lyckosam jämfört med äldre tiders gravvårdar. Nämnden ifrågasätter om det inte vore på tiden att upphöra med allmänna varv.
1964	Omläggning sker i området kring Rosenborgska gravkoret. I samband med detta läggs belysningsledningar ner i marken, ledningar som avsåg ljussätta bisättningshuset.

Ortofoto från 1960-talet över kyrkogården. Område C är precis anlagt när fotografiet tas. Lantmäteriet.

1966	Kyrkorådet skickar en förfrågan till kungen för att få använda en donation menad för ett nytt kapell till utsmyckning av kyrkogården istället.
1967-71	Husby socken uppgår i Hedemora stad och 1971 i Hedemora kommun.
1980-tal	Sakristian byggs om med tillkommande vapenhus och ny entrédörr. En av långhusets norra ingångar byggs in i sakristians vapenhus och ett tidigare fönster byggs om till dörr.
1986	Vid schaktning för va-installationer hittas rester av en stenmur, vilket löper parallellt med kyrkogårdsmuren i öst-västlig riktning i kvarter 1.
1986	Landskapsarkitekterna Söderblom & Palm börjar rita på en minneslund.

SOCKENHISTORIK

Inom Husby socken har det tidigt funnits bebyggelse. Forntida boplatser är funna vid Amungens utlopp och slagg från järnåldern på flera platser i trakten. Flera gravhögar finns bevarade, med Amundhögen, belägen på Bergaön i Dalälven omkring 0,3 mil norr om Husby kyrka, som den största³.

Uppsala Öd

Socknens namn har med tiden skrivits olika; Husaby, Husebij, Husaeby, Hysseby. Husby och kungsgården skall ha tillhört egendomen Uppsala öd. Uppsala öd var det komplex av fastigheter som tillhörde kronan och vars avkastning

3

Hedemora kommun, Områdesbestämmelser för Smedby. 2011.

Flygbild över byn Smedby, där Husby kyrka är belägen. Radbyns struktur är tydligt avläsbar. År 1958. Dalarnas museums bildarkiv.

utgjorde en del av de årliga stadsinkomsterna. Kungen hade besittnings- och nyttjanderätt till godsen, men fick inte förskingra eller minska dem⁴. Det exakta antalet av gårdar tillhörande Uppsala öd är okänt men uppskattningsvis existerade upp emot ett hundratal olika platser för det kungliga hushållets och hirdens näring.

Husby kungsgård

Den förste kände ägaren till Husby kungsgård var riksmarsken Tyrgils Knutsson och konung Birger, som år 1303 gjorde ett byte av egendomar där kungs-

4

<https://fho.sls.fi/uppslagsord/12983/uppsala-od/>

gården ingick⁵. Kung Birgers brorson, kung Magnus Eriksson utfärdade privilegier för gruvan i det som nu är Falun på Husby kungsgård 1347. Härifrån skrevs också Dala-lagen på 1200-talet. Husby kungsgård består idag av en herrgårdsanläggning som troligen uppfördes år 1741⁶.

Gudsberga kloster

År 1486 stod Gudsbergs kloster färdigt – Dalarnas enda och Sveriges nordligaste. Klostret tillhörde Cistercienserorden⁷. På platsen stod tidigare en hytta som ägdes av riddaren Ingel Jönson, boende på Näs kungsgård, vars fru Birgitta efter mannens död donerade mark till klostret. I egendomen ingick även mark i Solbärga, Munkbo, Fiskarbo, Snickarbo, Mjölmarbo, Dufåker och Lindåker. År 1494 inkorporerades också Forssa, Forsbokvarn, Gillbärga och Bodatorp⁸. Fem abbotar hann bedriva verksamhet där fram tills det i Västerås fattades beslut om indragning av klostrets tillhörigheter till kronan 1527. Ruinerna grävdes ut 1959–61⁹.

Näs kungsgård och Husby militärhistoria

Den förste kända ägaren till kungsgården är riddaren Ingel Thörnasson Puke, häradshövding 1384 till 1390¹⁰. Hans sonson Ingel Jönsson och dennes fru donerade senare av gårdens mark för att kunna uppföra Gudsberga kloster. Vid Karl XI:s reduktion frändömdes ägarna godset och från 1682 blev Näs kungsgård boställe åt överstarna vid Dalregementet¹¹. Gården fungerade för ändamålet i 130 år, fram till 1813, varpå Sätters kungsgård övertog rollen som översteboställe. Efter 1813 kom gården istället att tillhöra en ny generalsbefattning. Gården arrenderades ut fram till 1939 då den såldes till Gällivare kommun för att där kunna ha arbetskoloni för arbetslösa ungdomar.

Under 1600-talet rekryterade Överstens kompani från Husby, By, Folkärna och Grytnäs socknar. Det kom att bli en föregångare till Livkompaniet som tidigare inte gått under namnet¹². Överstens kompani, eller livkompaniet, bildades 1682 av 36 rotar i Hedemora socken, 51 rotar i Stora Skedvi socken och 63 rotar i Husby socken. Övningar i fredstid skedde genom kompanimöten två dagar varje månad och regementsmöte 14 dagar varje år. När regementet mobiliserade samlades soldaterna vid kompaniets samlingsplats, vilket för soldaterna inom socknen betydde Näs kungsgård. Det finns uppgifter om att

5 Carlsson, 1899. Sid 138.

6 Eriksson. Sid 160.

7 Carlsson. Sid 111

8 Ibid. Sid 112

9 Dahlberg, Samuelsson, Sjögren, Söderberg, 1973. Sid 34.

10 Carlsson.. Sid 133.

11 Ibid. Sid 134.

12 Armborstet, 1960. Sid 7.

Kloster. Fotograferat 1917. Foto: Carl Gustaf Rosenberg. Dalarnas museums bildsamling.

kyrkvallen ska ha fungerat som samlingsplats för kompaniet och kan indikera på att det inte var specifikt vid kungsgården man samlades¹³. Husby kyrka kallas även allmänt i litteratur för soldatkyrka¹⁴. Bygdens militärhistoria är tydligt avläsbar både i kyrkan och på kyrkogården. En gravkammare i koret var avsatt för överstebostället och inuti kyrkan i övrigt vilar också majorer, underofficerare och regementsskrivare¹⁵. På kyrkogården förekommer titlar såsom Kapten, Fänrik, Officer och Fanjunkare.

Bergsbruk

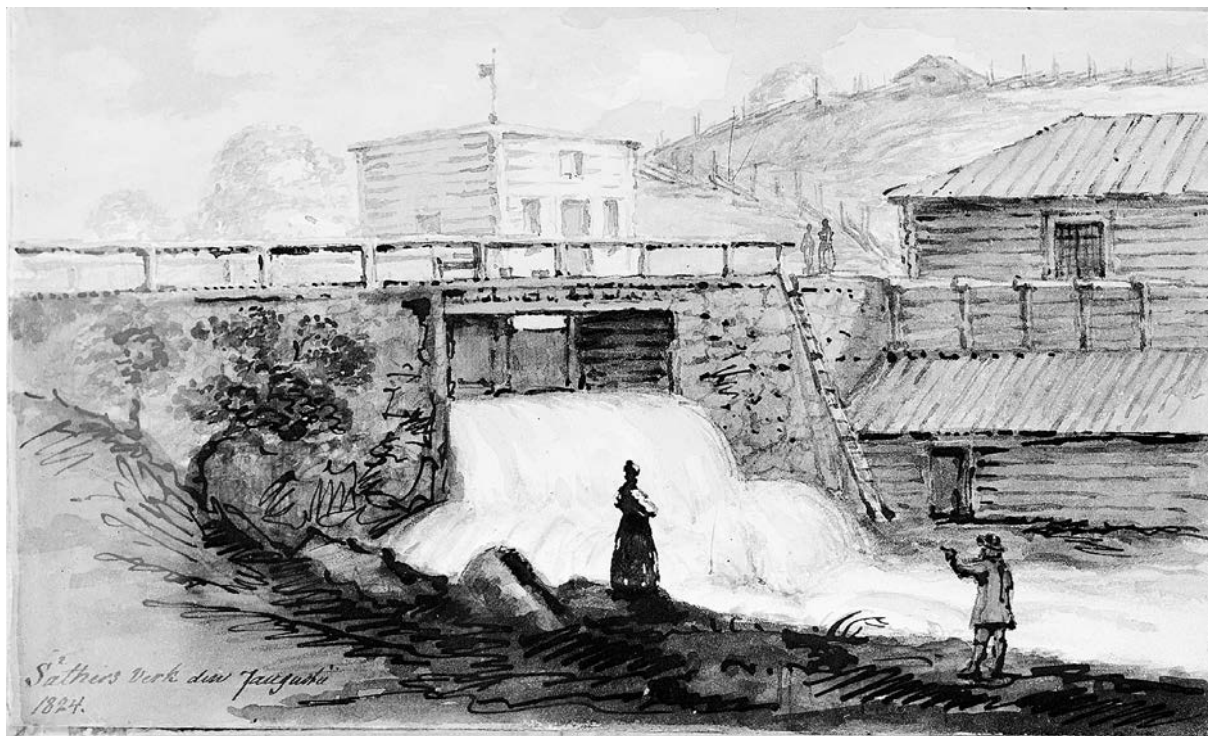
Under medeltiden blev bergsbruk och metallexport viktigt för den svenska ekonomin. Det ska ha funnits hyttor både vid Långshytteström och Hienshyttan redan i början av 1400-talet¹⁶. För att få fler invånare att bedriva bergsbruk utformades ett antal specialregler som gav privilegier till de som valde

¹³ Muntlig uppgift, Lollo Hedlund, 30 november 2021.

¹⁴ Armborstet, 1960. Sid 23.

¹⁵ Carlsson, 1899

¹⁶ Dahlberg, Samuelsson, Sjögren, Söderberg, 1973. Andra häftet. Sid 7.

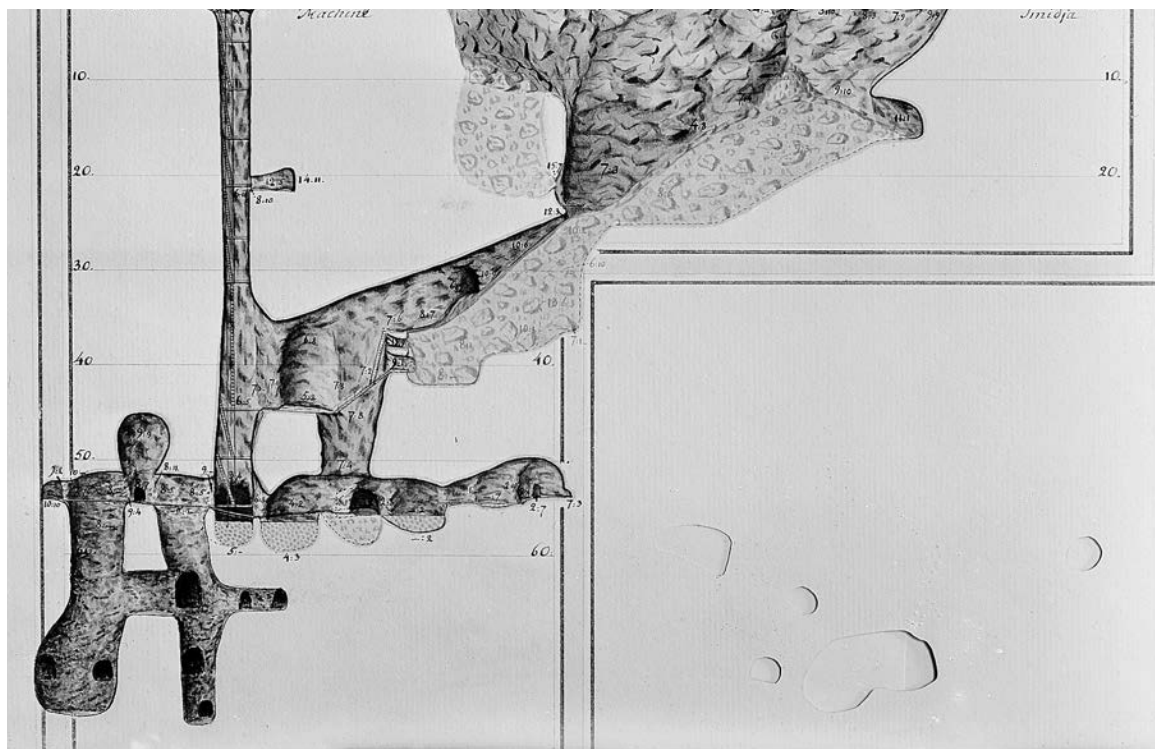
Bruksbyggnader vid Ljusterån i Säterdalen. Lavering av Alexander Clemens Wetterling från 1824, Jernkontoret.

att arbeta med bergsbruk: bergslagar, eller bergets lag. Med tiden kom ordet bergslag att syfta till ett kooperativ av bergsbrukande bönder med särskilda lagstadgade juridiska privilegier och skyldigheter. De bergsbrukande bönderna i bergslaget kallades bergsmän. Bergsmännen arbetade med gruvdrift och bearbetning av järnmalm i hyttor eller masugnar. Instiftandet av bergslag ledde till en gradvis ökande kolonisation av områden med stora malmfyndigheter i Gästrikland, Dalarna, Västmanland och Närke. På 1630-talet fanns inte mindre än 11 hyttor inom Husby socken. Malmen hämtades från Bispberg och Garpenberg. Vid samma tid fanns också 14 hammarsmedjor. De flesta av dessa kom att ödeläggas efter 1667 då en kunglig förordning befarade brist på skog. Den skulle sparas till förmån för de större verken vid Falu, Lövåsen och Sala gruvor¹⁷. En första rationalisering kom till efter att hyttelagen under 1600-talet insett det oförmånliga i att vidmakthålla flera hyttor bredvid varandra i samma ström. Hyttelagen i Långshyttan och Kloster gick samman och blåste enbart i en av två hyttor¹⁸.

I Husby socken fanns under en period hela åtta järnbruk, Stjärnsund, Långshyttan, Rörshyttan, Silvhytteå, Engelfors, Edsken, Ehret och Kloster. Under 1700- och 1800-talen köptes bergsmännens andelar i hyttor, masugnar och smedjor upp av Klosters och Stjärnsunds bruksägare. 1859 sålde Bengt Jansson i Långshyttan, bygdens sista bergsman, sina sista andelar till Klosters

¹⁷ Dahlberg, Samuelsson, Sjögren, Söderberg, 1973. Andra häftet. Sid 7.

¹⁸ Ibid. Sid 11.

Profiltritning av Bispsbergs gruva, lavering av Erik Geisler från 1762, Jernkontoret.

bruk. Bengt Jansson levde till slutet av 1800-talet och begravdes inom kvarter 1 på Husby kyrkogård. Hans gård vid Långshytteström köptes upp av Fagersta AB för att fungera som personalutrymmen. Idag är byggnaden hembygdsgård.

År 1871 förenades Husby sockens samtliga järnbruk till ett företag, Klosters aktiebolag. Trots en rad framgångar drabbades Klosters AB av några svåra år ekonomiskt. Detta ledde till att bolaget 1927, blev införlivat i Fagerstakoncernen, som Klosterwerken. År 1948 upphörde produktionen av tackjärn vid Långshyttan, varpå hyttan lades ned. Bara några år tidigare hade Stjärnsunds bruk stängts ned. Därför stod Långshyttan ensam under namnet Klosterwerken. Från 2014 finns inte längre någon verksamhet kvar vid Långshyttan.

Stjärnsund fick sin första kyrka 1739 och kyrkogård 1795. Långshyttan fick eget kapell och kyrkogård så sent som 1928. Kyrka uppfördes i Långshyttan 1952. Gudstjänst hölls innan dess i Långshyttans folkskola. Innan dess begravdes sockenborna på kyrkogården i Husby.

Det sentida bergsbrukets yrkeskategorier återspeglas på kyrkogården genom diverse olika yrkestitlar så som bruksförvaltare, ingenjör, bergsingenjör, krutmakare och verkmästare. Det finns en rik förekomst av gravvårdar i gjutjärn från 1800-talet och smidesjärn från 1900-talet. Dessa tillverkades troligen på ett gjuteri eller i en smedja förlagd i anslutning till något av socknens järnbruk. Det Rosenborgska gravkoret har direkt koppling till viktiga personer inom bergsbruksnäringen på 1700-talet.

Kruttillverkning

Vem som först började tillverka krut i bygden är okänt men under 1700-talet hade krutet från Husby en överlägsen ställning, vilket påstås bero på att man fuktade krutsatsen med öl eller sprit. Husby krutbruk anlades år 1741 av major Anders Rosenborg och hade 81 krutstampar. Tillverkningen skedde vid flera mindre produktionsställen, som exempel Klosters, Källströms och Nilssons krutbruk¹⁹. På grund av explosionsrisken skulle tillverkningen inte ske vid större anläggningar. Explosionsolyckor förekom relativt ofta under tillverkningen. Efter en olycka år 1757, då större delen av området förstördes i en explosion, återuppfördes bruket med 128 stampar. Salpeter, som är den mest använda ingrediens vid framställning av svartkrut, fraktades från så långt borta som Umeå²⁰. Även kruttillverkningen såldes under 1800-talet vidare till Klosters bruk. Sin största produktion hade bruket år 1830 och man slutade med kruttillverkning år 1871, när dynamiten hade tagit över. Det sista krutet från Kloster avsändes i juni 1894. Det var en imponerande last med 140 hästskjutsar²¹. I kvarter 5 vilar krutbruksägaren A G Nilsson. Hans krutbruk låg intill Långshyttan och köptes upp år 1888²².

Jordbruket

Det förindustriella jordbruksamhället i Husby socken bör ha sett ut på liknande sätt som i andra delar av länet. De goda odlingsförutsättningarna verkar dock ha gett upphov till (i Dalarna förhållandevis) tidiga skiftesreformer och många av de gamla byarna splittrades i mitten av 1800-talet i och med laga skifte²³. En följd av laga skiftet i socknen blev ett ordentligt uppsving och ägorna ordnades för växelbruk med 7 - 8 års omloppstid. År 1892 bildades Husby lantmannaförening som hade till uppgift att till fördelaktiga priser skaffa fram utsäde och gödningsämnen. Husby mejeri startade 1871 som ett andelsmejeri. Där tillverkades smör och mesost för avsalu både inom socknen och i Falun. Den första lokalen hyrdes men då den inte var i särskilt gott skick påbörjades år 1878 bygget av ett nytt mejeri på mark inköpt av Husby kungsgård. Mejeriets olika maskiner drevs med ångkraft och bostäder för personalen inrymdes på övervåningen. Intill den vitputsade byggnaden låg också en kvarn i rött trä som var i drift fram till 1975²⁴. Under 1880-talet omvandlades mejeriet till aktiebolag, "Husby mejeriaktiebolag", vari mjölkleverantörerna ingick som delägare. Mejeriet var i drift fram till 1925.

19 Armborstet, 1960. Sid 166

20 Lundström, www.dis-bergslagen.se

21 Dahlberg, Isacson, Samuelsson, Hellström. Häfte två. Sid 36

22 Stjernquist, 1980. Sid 4.

23 Brötegård, 1982. Sid 178-179.

24 Muntlig uppgift, Lollo Hedlund. 21 december 2021.

Flygbild över älvbron i Husby. I det nedre högra hörnet syns den vita mejeribyggnaden med den röda kvarnbyggnaden framför. Dalarnas museums bildarkiv.

Bengtsgården, Bengt Janssons gård, vid Långhytteström. Idag hembygdsgård.

KYRKOGÅRDSHISTORIA

Under medeltiden var det mycket ovanligt att någon tilläts begravas inuti en kyrkobyggnad. Med undantag för personer som gjort något mycket speciellt för kyrkan, så som stora donatorer, helgon och kungligheter, begravdes personer från alla samhällsklasser på kyrkogården. Hur män och kvinnor satt inne i kyrkan och var man begravdes följde samma mönster, kvinnor och barn begravdes norr om kyrkan och män begravdes söder om. Kring koret låg de förnämsta gravplatserna. Kyrkogården bestod troligtvis av en öppen gräsyta mellan kyrkobyggnaden och omgärdningen. Gräset togs tillvara som hö och det kunde förekomma hamlade träd som också gav foder till djuren. På en tavla från 1500-talets slut föreställande Husby kyrka framgår att omgärdningen bestod av en hög putsad mur. I bisättningshusets södra och nordöstra vägg finns rester kvar efter den medeltida muren. Vid omgrävningar på kyrkogården under 1900-talet hittades rester av en stenmur, vilket löpte parallellt med den norra kyrkogårdsmuren i öst-västlig riktning. Det tyder på att den medeltida kyrkogården vid något tillfälle utvidgats. Begravningsplatserna på den norra sidan var de minst populära. Efter medeltidens slut började den tidigare ordningen med mans- och kvinnosida luckras upp. Det finns uppgifter om att motviljan mot att begravas på den norra sidan var utbredd även i Husby. Vid en biskopsvisitation vid Husby kyrka år 1694 framhöll prostens förfrågan till biskopen om gravarnas djup då det var ont om utrymme eftersom alla ville begravas på den södra sidan²⁵.

Upplysningstidens renlighetsideal

Under 1500- och 1600-talen blev det mer accepterat med begravningsverksamhet inuti kyrkobyggnaderna. Med tiden blev det möjligt för alla med tillräckligt mycket pengar och inflytande att köpa sig en gravplats inomhus. Med 1700-talet och upplysningstiden kom nya renlighetsideal. Begravningar inuti kyrkobyggnaderna lyftes fram som ett stort sanitärt problem. Idéerna kom ursprungligen från läkare och hygieniker i andra europeiska länder. Särskilt tongivande i den svenska debatten var prästerskapet, som sedan länge förfasats av smittoriskerna med gravsättningar inuti kyrkan. Begravningsmonumenten riskerade även att försvåra att kyrkorummet användes som en funktionell gudstjänstlokal. I Sverige fick de nya idéerna om renlighet gehör från staten. 1783 upprättades ett allmänt förbud mot försäljning av gravplatser inuti kyrkobyggnader²⁶. Idag finns fem kalkstenshällar kvar i Husby kyrka, fyra i koret och en i gångarnas mittaxel. Hällarna härrör samtliga från perioden före 1779 och ligger inte på ursprunglig plats.

Husby kyrka fick sitt nuvarande utseende efter en stor ombyggnation mel-

²⁵ Hagberg. Sid 55.

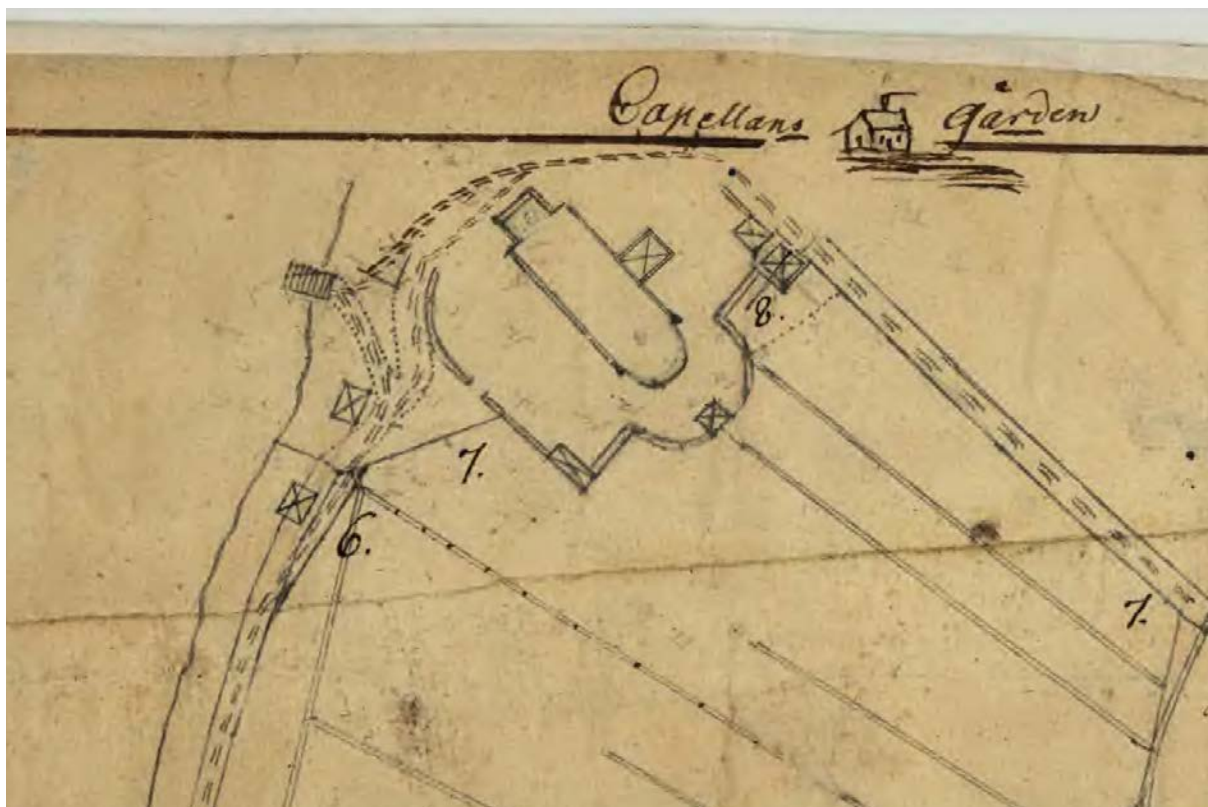
²⁶ Bucht, 1992, s. 27–28, Andréasson, 2012, s. 18, Theorell m.fl., 2001, s. 14f.

Husby kyrka från söder. Det var på ömse sidor av den södra gången som gravhällar inifrån kyrkan placerades efter ombyggnationen år 1782.

Flera av hällarna vid kyrkan är av gjutjärn, som denna från 1746. Hällen ligger inom område 2, längs med den södra gången där kyrkogårdens äldsta hällar är belägna.

Urklipp ur karta över prästboställets ägor från 1811. Bogårdsmurens sträckning syns tydligt. Mot älven och mot norr avslutas kyrkogården under en period av ett grönt järnstaket. Lantmäteriets arkiv.

lan 1779 och 1782. Sakristian byggdes ut till nuvarande utseende redan 1748. Grundstenar efter den medeltida kyrkans vapenhus finns i marken på södra sidan om långhuset.

Efter ombyggnationen av kyrkan upphörde gravsättning inuti kyrkobyggnaden. Familjer som hade anspråk på gravplatser inne i kyrkan visades nya platser utefter bägge sidorna om gången från södra kyrkdörren, dit även deras gravhällar flyttades²⁷. I kvarter 2 och 3 ligger sex hällar i gjutjärn som alla är daterade före 1779 och kan ha legat inne i kyrkan. En av hällarna, som förut legat just efter gången vid södra kyrkdörren, flyttades tillbaka in på 1880-talet och sattes upp mot väggen i kyrkans kor²⁸. Den tillhörde kyrkoherde Jonas Columbus och är gjord i kalksten med järnringar i respektive hörn.

Mitt för kyrkans kor står det Rosenborgska gravkoret som byggdes för att hålla stoftet av Anders, Karl Gustav och Kristina Charlotta Rosenborg, avlidna år 1787, 1789 och 1791. Uppförandeåret är okänt men bör ha skett i samband med ombyggnationen av kyrkan. Även benhus och bisättningshus i sten uppfördes under 1700-talet. När benhuset på kyrkans norra sida blev fullt ska ben ha blivit flyttade från huset till ett markområde tillhörande Hus-

²⁷ Carlsson, 1899. Sid 88.

²⁸ Ibid. Sid 89.

by kungsgård²⁹. Området är markerat med ordet "Benkammaren" på kartor från slutet av 1700-talet och område är idag skyddat som fornlämning enligt kulturmiljölagen.

När den medeltida bogårdsmuren försvann är okänt men från en karta ritad år 1811 framgår att muren följer vägen gentemot älven, är införlivad med benhuset på kyrkogårdens södra sida, gör en halvcirkel för att ansluta till det Rosenborgska gravkoret och ytterligare en sväng för att även inkludera en byggnad intill benhuset. Den sista svängen kan indikera att muren är äldre än byggnaderna och att man vid deras uppförande fick dra om delar av muren. Om de vore uppförda i anslutning till varandra borde muren inte ha en så avancerad sträckning. Mot älven står under den här perioden inte en stenmur utan ett grönmålat järnstaket. Att den medeltida bogårdsmuren är ersatt tillfälligt av ett järnstaket kan indikera på att den här delen av muren togs bort i samband med utbyggnationen eftersom vapenhus och torn inte borde ha fått plats inom murens gamla sträckning. Det kan också vara fallet med den cirkelrörelse muren gör mot gravkoret, för att kunna införliva båda det och det utbyggda koret. I samband med utbyggnationen byttes bogårdsmurens två träportar ut mot portar i järn.

Att använda träd som en del av gestaltningen verkar inte ha varit en viktig del av anläggandet av begravningsplatserna. Först under 1790-talet började arkitektoniska tankar bli en del av utformningen.³⁰ Kartmaterialet över Husby kyrkogård från perioden visar inte på någon form av trädplantering.

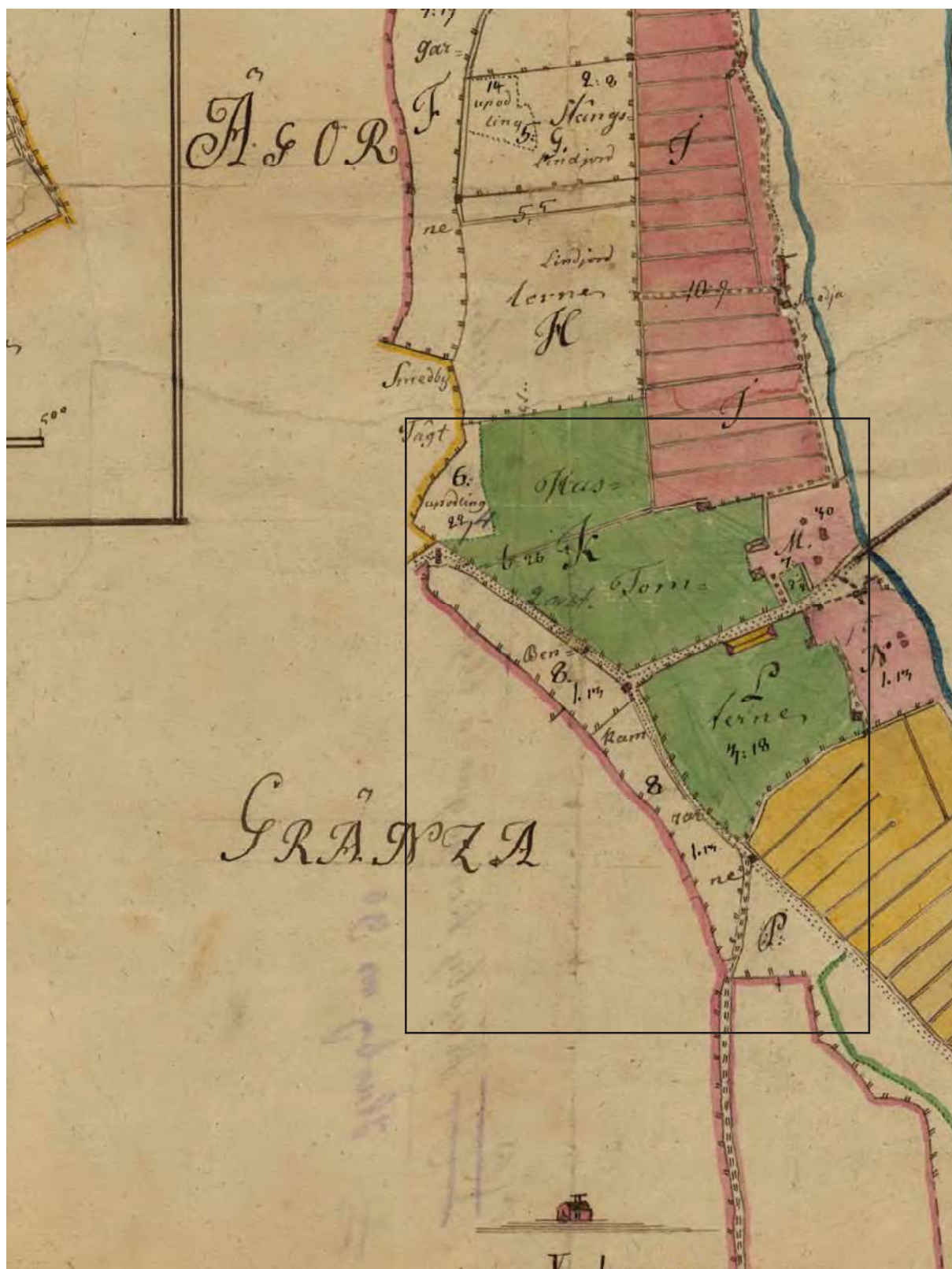
Kyrkogården som park

Det var först under 1800-talet som kyrkogårdar på allvar började behandlas som arkitektoniska anläggningar. I början av 1800-talet organiserades nya kvarter på kyrkogårdar i större städer ofta med en stram och symmetrisk plan och förutbestämda gångsystem. Inspirationen kom från andra europeiska länder och Tyskland var ett föregångsland. Begravningsplatserna och kyrkogårdarna planterades från och med 1800-talets början med stora mängder träd och buskar. Särskilt vanligt var olika former av trädkransar. Till en början fyllde träden och buskarna främst en hygienisk funktion. De ansågs kunna rena luften från sjukdomar och gifter. Med tiden fick träden även en estetisk betydelse. Det förekom även idéer om att nya begravningsplatser och kvarter på kyrkogårdar inte skulle leda till tankar på död eller begravning, utan istället upplevas som grönskande, rekreativa platser. Begravningsplatsen kunde vara *en park bebodd av de döda, till tröst för de levande*.³¹ I bildmaterial från första halvan av 1900-talet framgår att kyrkogården har en ordentligt uppvuxen trädkrans, vilket indikerar att träden skulle kunna ha planterats

29 Muntlig källa, Lollo Hedlund. 30 november 2021.

30 Carlsson, 1899., s. 86.

31 Theorell m.fl., 2001, s. 497.

Karta från 1796 som visar markområdet kallat Benkammaren, det område där benen från benhuset på Husby kyrkogård ska ha blivit nedgrävda. Lantmäteriets arkiv.

Karta över området idag, med Benkammaren markerad.

Karta från 1870. Utbredningen på dagens område A är nu densamma som idag och omgärningens utformning är homogen runt hela området. Bisättningshuset och benkammarn är båda införlivade med muren. Bilden är beskuren. Lantmäteriets arkiv.

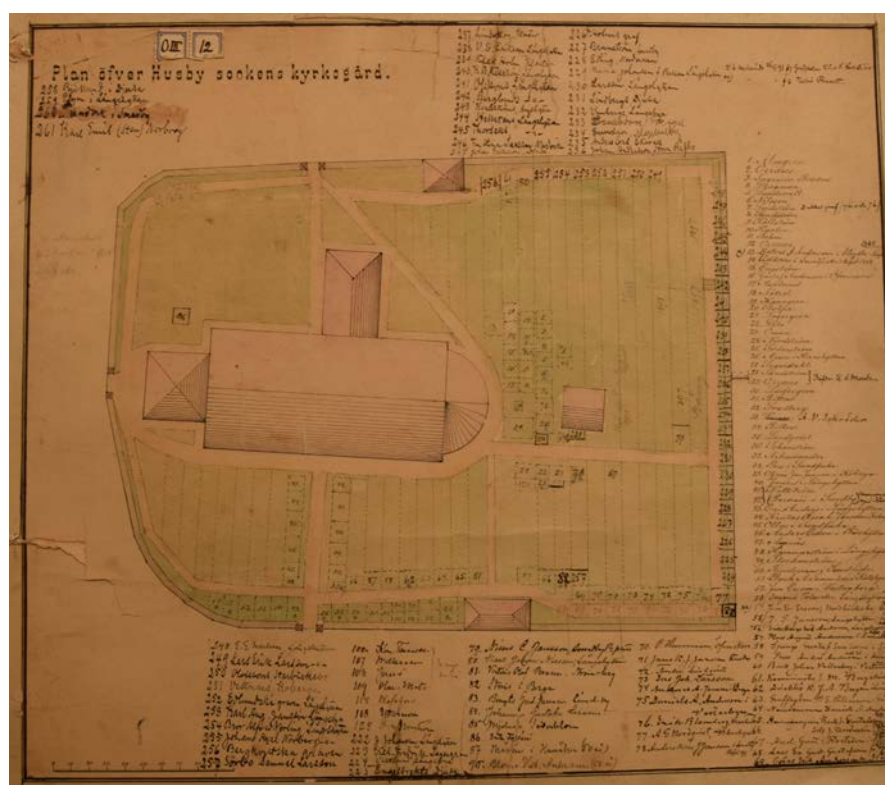
under 1800-talet. År 1836 utvidgades kyrkogården mot öster och den sidan fick den utbredning den har idag. Området omfattade dagens område 1-6. Rundeln togs bort och muren fick en rak avslutning åt söder. Det Rosenborgska gravkoret stod nu fritt inne på kyrkogården.

Uppordnade kyrkogårdar

1800-talets kraftiga befolkningstillväxt fick som konsekvens att det även var fler människor som dog. På kyrkogårdar med begränsad yta behövde församlingarna därför ta upp nya gravar med allt snävare tidsintervall. Därigenom uppstod ett ökat behov av organisering, ordning och planering av kyrkogården. För att undvika att gamla gravar återanvändes för tidigt inrättades på vissa platser redan innan 1800-talet en kronologisk beläggningsordning, där gravarna placerades på rader och användes kronologiskt i den ordning som människor dog.³² År 1880 påbörjades en omläggning av området nordväst om kyrkan som fortsatte i västlig riktning. Det här kom att bli sista omläggningen som sker inom kvarter 6 vars jord är så pass fuktig att kistbegravningar

32

Andréasson, 2012, s. 50, Theorell m.fl., 2001, s. 17–18.

Gravkarta från slutet av 1800-talet. Uppsala landsarkiv.

visat sig vara olämpligt³³. Stjärnssunds nya kyrka hade uppförts 1885-87 och flera gravsattes då även där. Trots detta sågs kyrkogården som fullbelagd i slutet av 1800-talet. 1897 fattade kyrkorådet beslut om att utvidga kyrkogården mot söder. Utvidgningen skulle ske på mark om ett tunnland tillhörande kyrkoherdebostället. Bedömningen var att omgrävning då inte skulle behövas på ytterligare 50 år³⁴. Muren mot söder togs bort i samband med utvidgningen³⁵.

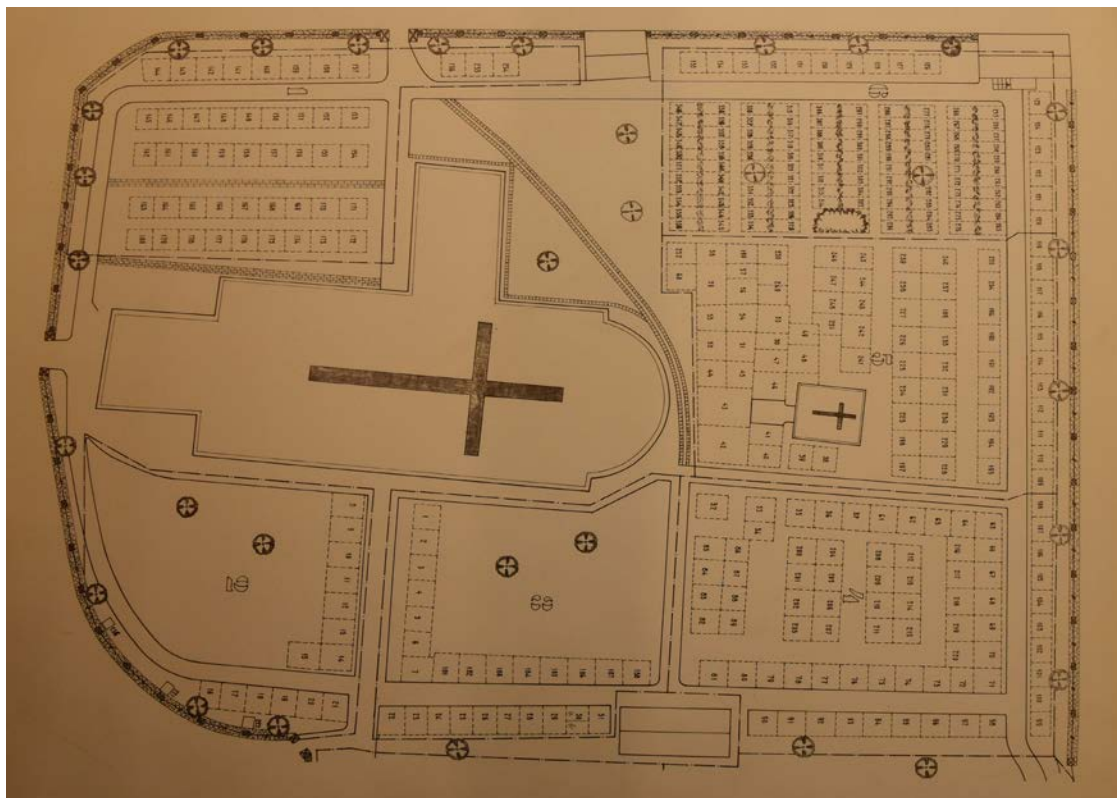
Köpegravar och allmänna varv

Under 1800-talets sista decennier reformerades det svenska begravningsssystemet till att innefatta två olika gravtyper: köpegravar och allmänna gravar. De allmänna gravarna uppläts utan avgift under 40 år. De belades ofta kronologiskt, i samma ordning som människorna gick bort. När gravrätten gick ut efter 40 år började beläggningen oftast om från början. Köpegravar, som även kallats enskilda gravar, uppläts till en privatperson för all framtid mot avgift. Den kronologiska beläggningsordningen som ofta kännetecknar "den allmänna linjen" eller "allmänna varv" rotades ursprungligen i ett behov av

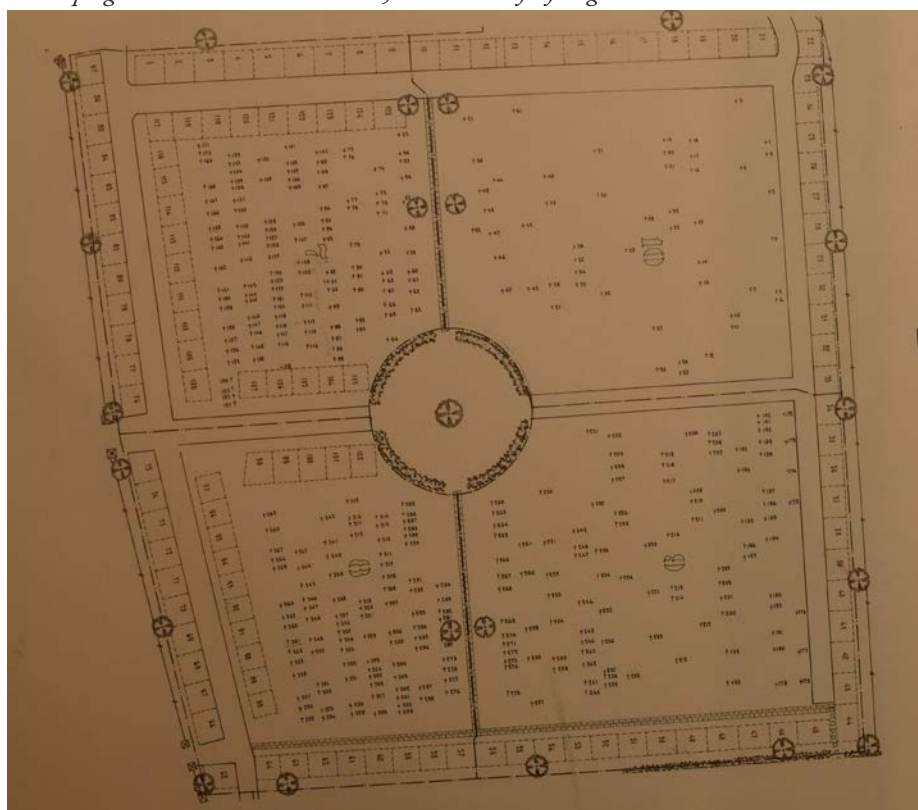
33 Muntlig källa, Lollo Hedlund. 30 november 2021.

34 Kyrkorådsprotokoll. Husby kyrkoarkiv. 1897. Uppsala landsarkiv.

35 Ibid.

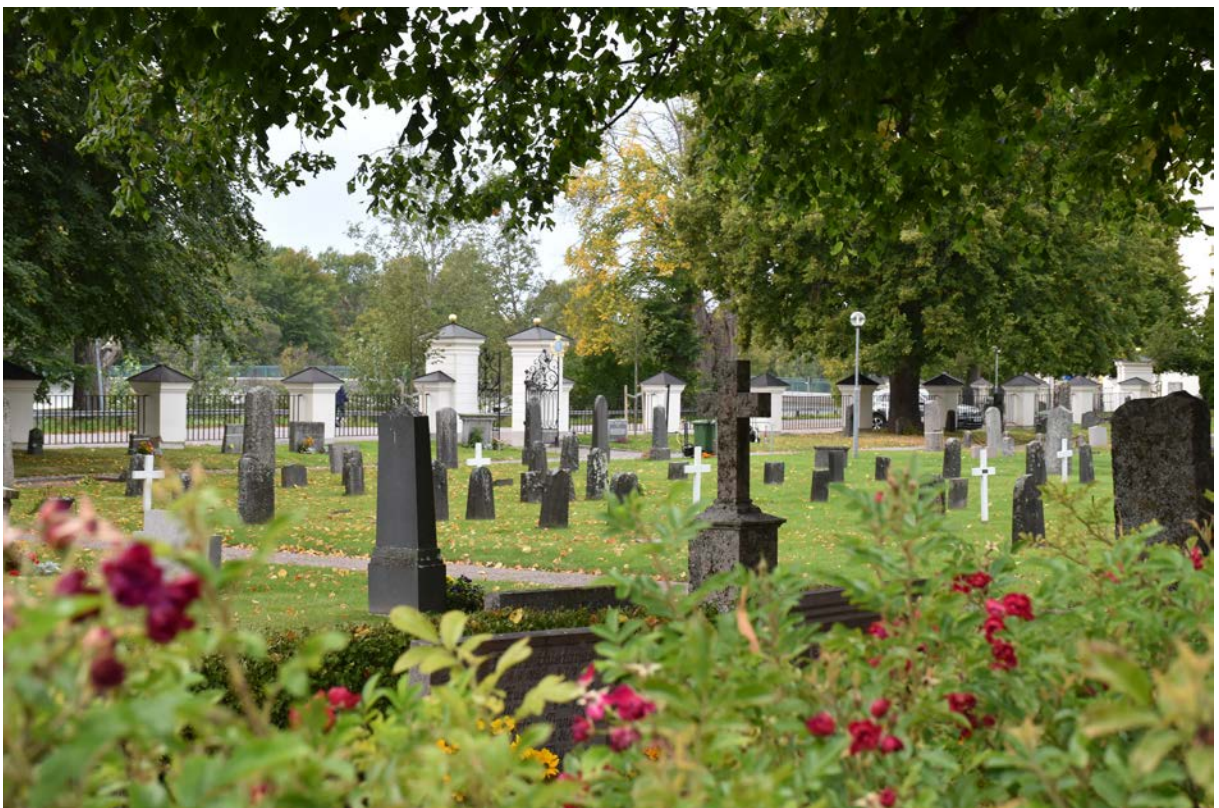
Gravkarta över område A på Husby kyrkogård, den äldsta delen. Här syns fortfarande platserna inom kvarter 6, ett område som varit helt tomt på gravvårdar under de senaste 50 åren. Husby kyrkogårdsarkiv. ULA.

Gravkarta över område B, utvidgat 1900. De allmänna varven med sin täta struktur är i mitten av kvarteren medan familjegravarna ligger i området utkant eller intill en gångväg. Husby kyrkogårdsarkiv. ULA.

Tavla uppsatt av Kungliga Dalregementets kamratförening 1960, till minne av Livkompaniets samlingsplats i Husby.

Strukturen inom område B är tydlig med sina allmänna varv i mitten och köpegravar längs med gångarna i områdets ytterkanter.

Inom kvarter 10 v har det sedan kyrkogården utvidgades 1900 varit allmänna varv. I början av 2000-talet var området så utglesat att kyrkogårdspersonalen flyttade samman kvarvarande gravvårdar i tre nya rader. Stenarna fick en för allmänna varv mycket gles placering.

bättre organisation av kyrkogården. Behovet av striktare ordning sprang ur 1800-talets stora befolkningstillväxt och de hygieniska problem som uppstod på kyrkogårdar i takt med att fler människor begravdes. Kronologisk beläggning brukades även innan 1800-talet och kunde i vissa fall medföra en demokratisering av gravsättningen, då systemet påtvingades alla invånare i vissa socknar. Då kunde torpare vila bredvid brukspatroner. När det senare blev möjligt att köpa sig ur den allmänna linjen uppstod flera bieffekter med systemet. De som hade tillräckligt mycket pengar kunde köpa sig mer attraktiva placeringar på kyrkogården genom att införskaffa en enskild grav för all framtid. De allmänna varven reserverades för de mindre bemedlade. Således kom industrialismens ekonomiskt rotade klassamhälle att följa med människorna ända in i graven. En annan konsekvens av systemet var att det i vissa fall efterföljdes så strikt att inte ens äkta makar fick vila bredvid varandra. Systemet gav i många fall upphov till ännu i dag synliga uppdelningar mellan de som hade råd att köpa en gravplats, och de som fick vila i de allmänna varven.

Utvidgningen blev färdig för gravsättning år 1900 och omfattar allmänna varv i mitten och köpta gravrätten i områdenas ytterkanter och utefter gångvägarna. Som krav från kungl. Maj:t för att få tillstånd till utvidgningen krävdes att prästen skulle ersättas för förlorad inkomst från marken samt att

Järngrindar inom område C som utvidgades på 1950-talet. Grindarna har en mycket tidstypisk utformning.

området skulle dikas och planteras. Det här var starten för allmänna varv på Husby kyrkogård. Under 1880-talet uppförs en bod för redskap i det nordöstra hörnet som sen kom att byggas om till personalutrymmen under 1990-talet.

Gjutjärn på kyrkogårdar

Husby socken har sedan långt tid tillbaka haft ett aktivt bergsbruk. Bergslagen som geografiskt område sprider ut sig som ett bälte över de malmrika skogslandskapen i södra Gästrikland, Dalarna, Västmanland och Närke. Även om Dalarna och Falun är känt för kopparhantering förknippas Bergslagen i övrigt främst med den omfattande järnhantering som förekom där i äldre tider. Att järnhanteringen varit viktig syns på kyrkogårdarna i Bergslagen, där många äldre gravvårdar är tillverkade av just järn. Även på Husby kyrkogård finns ett antal gravvårdar av gjutjärn och smidesjärn. Gjutjärnets användbarhet upptäcktes under medeltiden, och mot 1500-talet blev materialet allt vanligare, exempelvis för gjutning av kanoner och kanonkulor samt annat vapensmide. I början göts järnföremålen direkt vid en masugn. Det smälta järnet fördes ner i sandbäddar som förberetts av gjutare. Gjutaryrket var inte bundet till det svenska skråväsendet och gjutarna kunde därför utöva sitt yrke fritt på landsbygden. Under 1600-talet ökade befolkningen i Bergslagen och många nya

Gravvårdar på allmänna varv, i den mån de förekom alls, var oftast små och enkla. Små hällar och gravstenar förekom liksom mindre smides- och gjutjärnskors, men träkors var vanligast.

kyrkor byggdes. Under samma århundrade började även gjutjärnshällar förekomma som gravmonument på kyrkogårdar i vissa delar av Bergslagen. Tack vare den teknologiska utvecklingen kunde gjutningen från och med 1760-talet frångå från masugnen. I samband med detta anlades särskilda gjuterier i anslutning till bruken. Den fortsatta teknikutvecklingen, med nya ugnar för att smälta järnet, bättre infrastruktur i form av järnväg och en ökad efterfrågan inom byggsektorn ledde till att gjutjärnet blev allt mer populärt. Gjutjärnets definitiva storhetstid var 1800-talets senare hälft.

Modernismen

Från och med 1910-talet förde arkitekter och formgivare en intensiv debatt kring kyrkogårdarnas utformning. Det sena 1800-talets heterogena kyrkogårdsmiljöer kritiserades för att vara röriga och dominerade av serietillverkade och skrymmande gravanordningar i sten. Arkitekten och formgivaren Torsten Stubelius omnämnde exempelvis den Norra kyrkogården i Stockholm som;

”En stämningslös öde stenöken, utan rumsbegränsning. Ändlösa schackbrädsindelade fält, som till och med lida brist på träd och skylande planteringar. Öfverallt dessa fula kistliknande grafkullar, som störa sinnet, som väcka känsla af att den

Kors med ålderdomligt utseende, i gjutjärn och trä och i olika storlekar som samtliga stått på kyrkogården tidigare. Idag förvaras dessa på övervåningen i det Rosenborgska gravkoret.

döde ligger därinne, ofvan jord, föga skyddad aflösa torvor. Det är sparsamt med gräsmattor, som åtminstone i någon mån kunde förmedla öfvergången med naturen; mest står marken lika tröstlöst jordsvart som de höga polerade granitvårdar, hvilka öfverallt bryta och irritera landskapets linjer, frott mot luften som de alltid stå. Det finns knappt ett monument med vacker form och vacker inskrift, få i lämpligt material, inga som lämpats för terrängen än mindre efter monumentet bredvid. Råast verkar själva vårdarna, alla dessa obelisker, afbrutna kolonner och träkorsformer i svart polerad granit, och nu som sista modet de på ena sidan polerade bautastenarna. Värst är kanske den vita marmorn”³⁶.

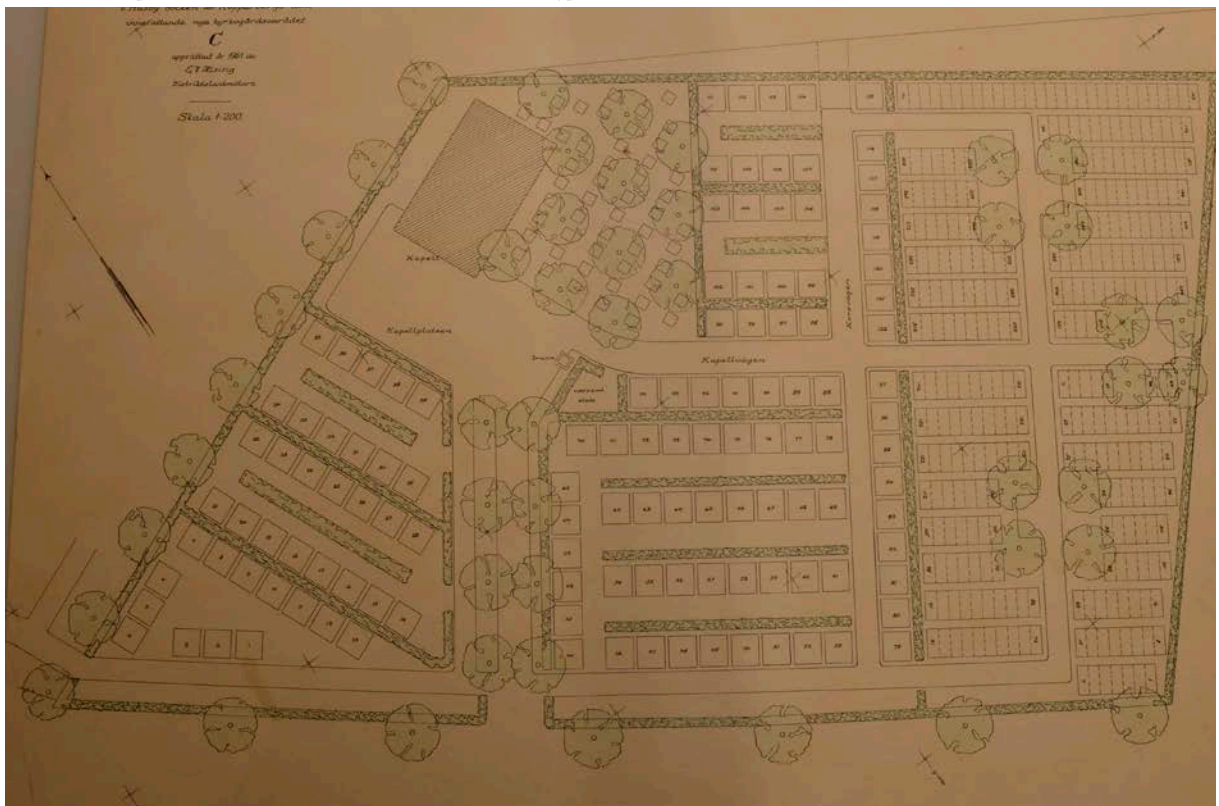
Debatten utmynnade i ett nytt tänk kring kyrkogården som arkitektonisk miljö. Arkitekten Harald Wadsjö var en pionjär i sammanhanget, och propagerade för att kyrkogården skulle behandlas som en helhet. Nya gravvårdar i äldre områden skulle utformas så att de passade tillsammans med det befintliga beståndet, gärna med inspiration efter förindustriella, hantverksmässigt utformande gravvårdar. Gravvårdar i nya områden skulle utformas enligt moderna premisser av arkitekter och konstnärer. Wadsjö ansåg att den moderna kyrkogården skulle präglas av horisontell sammanhållning. Gravvårdar i nytilkomna områden skulle helst placeras i enhetliga rader mot en fond i form av en mur eller en rygghäck. Rygghäckarna höll samman den horisontella linjen och skapade enhetlighet, samtidigt som de även kunde användas för att dela in kyrkogården i harmoniska och lugna rum. I de fall då tillämpning av rygghäckar inte var möjligt rekommenderades liggande hällar³⁷. Wadsjös idéer fick starkt genomslag på många kyrkogårdar runt om i Sverige. Under 1940-talet började ytterligare en utvidgning av Husby kyrkogård planeras. Länsarkitektkontoret i Falun ritade på flera förslag varav flera refuserades. Efter att förslaget omarbetats så att kvartersindelningen orienterades i utvidgningsområdets huvudriktning och att snett avskurna kvarter plockats bort kan förslaget godkännas år 1942. Den föreslagna utvidgningen innebar

³⁶ Zachrisson och Kempff, 2007, s. 80-81

³⁷ Andreasson, 2012, sid. 82-83

Även under efterkrigstiden var de bredläga stenarna vanliga. Den huvudsakliga utsmyckningen kunde dock bli stenens material, ett spännande bildkonstmotiv eller ett vackert typsnitt.

Karta över område C, utvidgat 1950. På kartan förekommer fortfarande det kapell som aldrig kom att byggas. Husby kyrkogårdsarkiv. ULA.

476 nya gravplatser, varav 122 familjegravar, 52 urngravar och 302 enkelgravar. Området stod färdigt 1950. Den första som gravsattes inom det nya området flyttades från en familjegrav i kvarter 3, Olars i Sundfiske(11 1)³⁸. Kapellet som planerades till det nya området kom aldrig att byggas och på fotografier över kyrkogården framgår att utformningen kom att bli strikt rätvinklig med tidsenliga rygghäckar (se fotografi på sid 25). En granhäck runt utvidgningen från 1900 togs bort år 1948 och området som helhet fick en medveten gestaltning.

Modernismens ideal kom att förändra även resterande områden på kyrkogården. Stora delar av kyrkogården hade fortfarande grusgravar under 1950-talet. Men i slutet av 1950-talet beslutades det om att samtliga grusgravar skulle besås med gräs³⁹. Rekommendationer om rygghäcksplantering gavs också av trädgårdskonsulent Olof Ericsson, när han gjorde syn på kyrkogården i maj 1958. Under 1960-talet skedde en omläggning inom kvarter 5, ett av de äldre på kyrkogården. Gravvårdarna fick en modernistisk utformning och kvarteret försågs med rygghäckar enligt tidens mode, mitt emellan äldre pampiga familjegravar. Ett uttryck som fram till dess varit helt främmande på den äldre kyrkogården. Rygghäckar tillkom också längs med den södra kyrkoingången.

38 Muntlig uppgift, Karin Hedlund., Husby församling. 30 november 2021. .

39 Husby kyrkogårdsarkiv. ULA.

Flygbilder över Husby kyrka och kyrkogård, från 1958. Stora delar av den äldsta delen av kyrkogården består av grusgravar. Detta togs efter 1958 kontinuerligt bort. Dalarnas museums bildarkiv.

Tidstypiska gravvårdar från 1900-talets början. Alla gravvårdar som syns ovan är hämtade från en priskurant som distribuerades av F.L. Hellströms stenhuggeri i Örebro 1915. Källa: Dalarnas museum

Gravvårdskronologi

Från 1800-talets mitt och framåt ökade antalet beständiga gravvårdar på kyrkogårdarna. Detta berodde på en stor befolkningsökning, och att allt fler från arbetarklassen och medelklassen fick råd att köpa gravvårdar i dyrare material. I Sydsverige blev det vanligare med gravstenar. Dessa smyckades ofta med naturromantiska eller medeltidsinspirerade, nygotiska motiv.⁴⁰ I Dalarna dominerade troligtvis gravvårdar i trä och gjutjärn.

1890–1900 – Obelisker och kors i granit och diabas

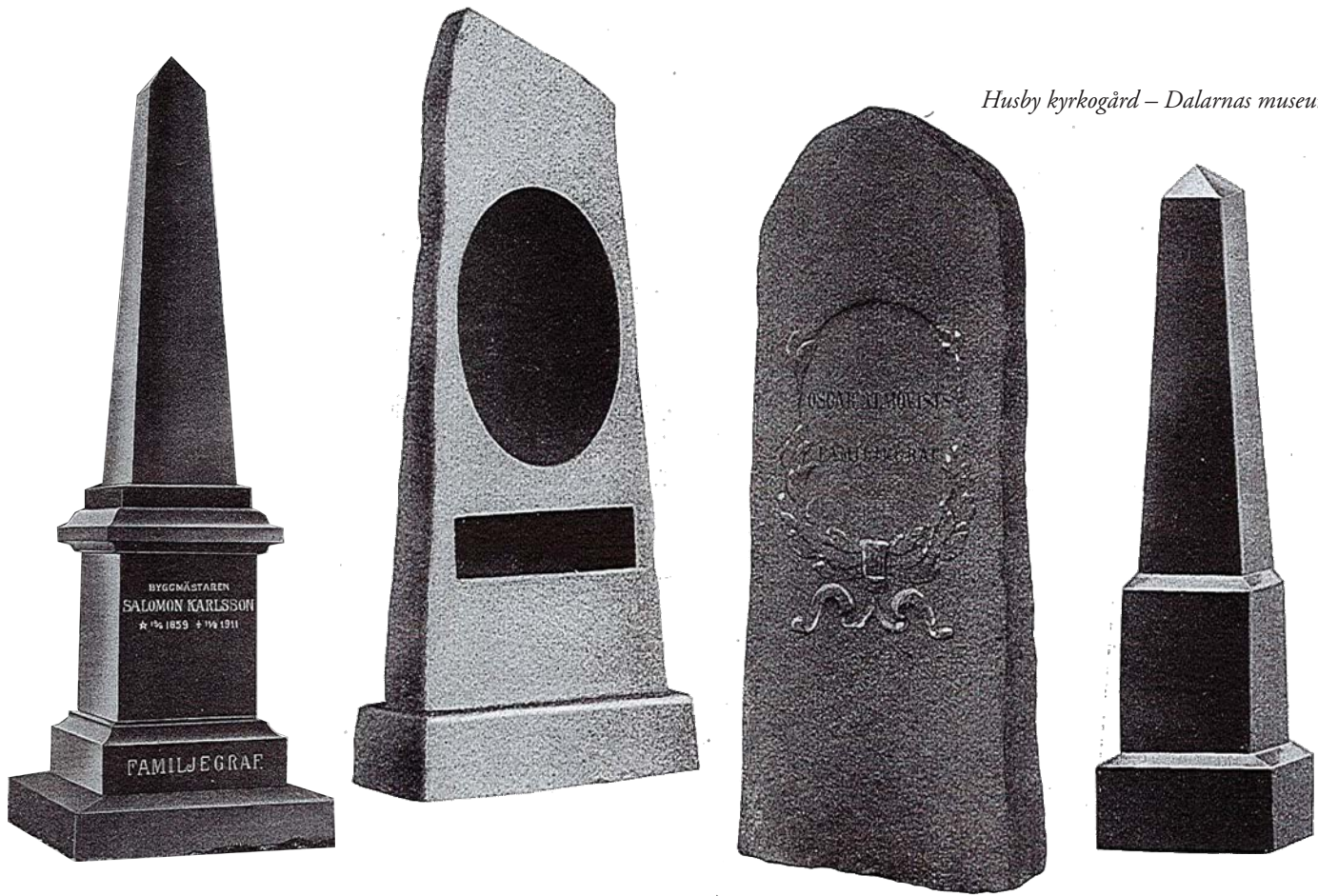
Kring 1890 inföll en ny rikstäckande trend med strama klassicistiska gravstenar i granit och diabas. De nya gravstenarna var i hög grad industrimässigt tillverkade vid större stenhuggerier och såldes via återförsäljare med hjälp av kataloger och priskuranter. Det blev särskilt vanligt med olika varianter av diabasobelisker och stora kors. Den lokala tillverkningen fortsatte men anpassades efter de stora stenhuggeriernas utbud. På så sätt minskade de regionala särdragen och kyrkogårdarna blev mer likartade över landet.⁴¹

1900–1920 – Bautastenar och stora gravanordningar

Runt sekelskiftet 1900 kom de första storskaliga nationalromantiska gravanordningarna ut på marknaden. Den nationalromantiska trenden växte och

⁴⁰ Andréasson, 2012, s. 36.

⁴¹ Ibid., s. 37 & 74.

under 1910-talet blev bautastenar och andra monumentala gravanordningar med sand och grus vanliga bland välbärgade invånare. De nationalromantiska gravvårdarna föddes ur en kritik mot 1800-talets historiserande blandstilar. Det utbredda bruket av nygotik och nyklassicism ansågs ha lämnat perioden 1850–1890 utan någon egen stil. Kritiken användes för att legitimera tillkomsten av en ny och modern stil anpassad för det nya århundradet.⁴²

1920–1980 – Enhetlighet i form av bredlåga gravstenar

Kritiken vändes senare under 1900-talet mot nationalromantiken och dess bautastenar, som ansågs plottriga och överdådiga. Dalarnas länsträdgårdsmästare Rudolf Larsson menade i en debattartikel från 1935 att de stora och påkostade gravmonumenten förvandlat kyrkogården till en taxeringskalender snarare än det sista vilorummet. Från och med 1920-talet ökade andelen kvadratiska bredlåga gravstenar på kyrkogårdarna, till stor del tack vare en intensiv kampanj driven av landets arkitekter, trädgårdsmästare och formgivare i hopp om göra kyrkogården till en mer sammanhållen och enhetlig miljö. De enhetliga gravvårdarna från den moderna epoken 1930–1980 har senare kritiserats för att vara enformiga och för att återspegla en påtvingande kollektivism, där samhället försvårade individuella uttryck och stöpte människor i samma form. Att kyrkogårdsnämnden i Husby håller med om kritiken konstateras vid ett protokoll 1961. Efter en konferens i Västerås fortsätter diskussionen om grav-

42

Andréasson, 2012, s. 74.

Omkring sekelskiftet 1900 var det vanligt att gravvårdarna fick en nationalromantisk eller historiserande form. Bland de stora familjegravarna var det vanligt med olika typer av högresta gravvårdar, så som bautastenar. Många gravar utrustades även med påkostade gravanordningar, exempelvis i form av kedjor på pelare eller stenramar.

Under 1800-talets sista decennier var det särskilt vanligt med olika obelisk- och korsformade gravvårdar. Granit och diabas var de vanligaste materialen, men det förekom även gravvårdar i andra material.

vårdarnas utformning och faran i att kyrkogårdarnas utseende förstörs av att alltför likartade moderna gravvårdar uppsättes på hemmaplan. Rundvandring genomförs och det konstateras att den senaste tidens utveckling jämfört med kyrkogårdens äldre delar inte varit lyckosam⁴³.

Gravvårdar i de allmänna varven

Gravvårdar i allmänna varv var ofta mer eller mindre obeständiga och småskaliga gravvårdar i trä, järn eller i vissa fall betong. Det är i dag relativt ovanligt med allmänna varvstrukturer där flera av de ursprungliga gravvårdarna inte avlägsnats eller försvunnit till offer för tidens tand. I den mån gravvårdar i allmänna varv finns bevarade kan dessa berätta viktiga berättelser om vanliga människor som annars inte lämnat stora fysiska avtryck på världen eller givits utrymme i historieskrivningen. På Husby kyrkogård finns ett stort antal välbevarade allmänna varv. Inom område 7v-9v finns ett mycket högt antal gravvårdar i mycket liten skala, typiskt för allmänna varv, medan det i område 10 v avlägsnats och flyttat stenar för att enbart lämna tre omflyttade rader i det västra hörnet.

Grusgravar

Grus- eller sandgravar var mycket vanliga under det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet, men avlägsnades systematiskt från kyrkogårdarna från och med 1920-talet och framåt med motivet att grusgravarna upplevdes som störande och förfulande element som förhindrade grönska och harmoni. I senare tider har skötselkrav använts som argument för att ta bort grusgravar. På flygbilder från 1950-talet framgår att Husby kyrkogård hade många grusgravar, placerade i kvarter 1-5. De grusgravar som finns kvar i dag utgör värdefulla spår av kyrkogårdens äldre utseende och gravskick, och kan berätta mycket om hur tanken på den ideala gravplatsen skiftat under 1900-talet.

Kyrkogårdsnämnderna och styrningen

För att genomföra den modernistiska kyrkogården krävdes att arkitekter såväl som formgivare fick ett kraftigt ökat inflytande över kyrkogårdarnas utformning från och med 1920-talet. Arkitekternas ansvar och makt över kyrkogårdarnas utformning förlänades ofta av kyrkans organisation. Allmänheten och stenhuggerierna fick ställa sig under en enhetlig konstnärlig ledning och foga sig i råd och föreskrifter, vilket på flera håll mottogs som förmynderi.

Stockholm var en föregångare i sammanhanget och stadens kyrkogårdsnämnd började motarbeta det tidiga 1900-talets "smaklöshet" förhållandevis tidigt. Till en början inventerade och reglerade kyrkogårdsnämnden användningen av stenhuggeriernas färdigtillverkade vårdar. Därefter framtogs godkända

43 Protokoll, Husby kyrkogårdsnämnd. 1961. ULA.

gravvårdstyper i material som granit, sandsten, kalksten, trä och smide, som komponerats av arkitekter och konstnärer. Kyrkogårdsnämnden tillhandahöll ritningarna för dessa gravvårdar gratis. Allt för att vända vad som upplevdes som en negativ trend.

Upprepningens estetik och efterkrigstidens gravstenar

Under 1950- och 1960-talen förändrades samhället i rask takt. Bilismen gjorde sitt definitiva intåg i Sverige – folkhemsbygget och produktionsindustrin gick på högvarv. Avkastningen från rekordårens framgångar skulle omvandla det förut trångbodda bostadsbeståndet till goda bostäder för alla. Men för att kunna genomföra det modernistiska samhället krävdes storskalighet och rationalitet i byggprocessen. Resultatet blev ofta standardiserade och upprepande miljöer i lättskötta material som betecknades som underhållsfria, däribland asfalt, eternit, betong och plåt. Sedan 1950-talet hade storskalighet, rationalitet och enhetlighet även blivit estetiska ideal inom den brutalistiska arkitekturen. Efterkrigstidens arkitekter önskade en avskalad och uppriktig arkitektur där helheten var viktigare än enskilda beståndsdelar. På de kyrkogårdar som hittills inventerats av Dalarnas museum har det ofta varit tydligt att efterkrigstidens storskaliga och rationella bebyggelsekultur gjort avtryck även på kyrkogårdarna. De bredlåga gravstenar som blev populära under 1900-talets första hälft verkar ha blivit helt dominerande bland nya gravvårdar i Dalarna under efterkrigstiden. Inom områden som i sin helhet tillkom mellan 1945 och 1980 är det vanligt att gravvårdarna är placerade på långsträckta, raka rader eller längs en sammanhållande rygghäck. Det är i sammanhanget viktigt att påpeka att även om många av dessa gravvårdar har en likartad storlek och form, finns också mycket som gör stenarna unika. Liksom det finns en enformighet i storskaligheten finns en mångfald i huggningstekniker, stensorter från när och fjärran, bildkonstmotiv, speciella typsnitt och inskriptioner. På Husby kyrkogård har efterkrigstiden lämnat störst avtryck i kyrkogårdens södra del, den som utvidgades 1950. Där finns bland annat en mångfald av likformiga gravstenar från tidsperioden, placerade mot tidstypiska rygghäckar.

Eldbegängelse

I Europa spreds under 1800-talets andra halva idéer om fördelarna med eldbegängelse gentemot kistbegravning. Bakgrunden var främst att hygieniska problem hade uppstått på metropolernas begravningsplatser på grund av den snabba urbanisering som skedde. I syfte att skapa opinion bildades särskilda eldbegängelseföreningar. De första föreningarna kom 1874 och Sveriges första grundades 1882, till en början under namnet *Svenska Likbränningsföreningen* (i dag *Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund*). Eldbegängelseföreningarna ivrade för byggnationen av krematorier, vilket ledde till att Sveriges första

Olika former av bredlåga gravvårdar var mycket vanliga under 1900-talet. Det har förekommit att de bredlåga stenarna innan 1950 hade olika typer av nationalromantiska, historicerande eller klassicerande drag.

försökskrematorium byggdes 1887 i Hagalund. Fram till och med 1930 byggdes bara fem krematorier i Sverige, men sedan ökade takten och hela arton stycken byggdes bara under 1930-talet. Till en början omfamnades idén om eldbegängelse främst av den bildade borgerligheten, men allteftersom Svenska kyrkan från 1930-talet började anamma kremering blev det vanligare även hos övriga delar av befolkningen.⁴⁴ I dag sker omkring 80 % av begravingarna genom kremering. På Husby kyrkogård har däremot andelen kistbegravingar varit fortsatt hög⁴⁵.

44 Ekström, 2007.

45 Muntlig källa. Karin Hedlund. 30 november 2021.

Området längst söderut på Husby kyrkogård stod färdigt 1950. Här har hela området en stark modernistisk prägel med rygghäckar och likartade låga gravvårdar.

Gravskick för aska och urnor

I dag förekommer fem särskilda begravningsformer för kremerad aska: kolumbarium, urngravar, minneslund, askgravlund och askgravplats. Förutom dessa så är det även möjligt att begrava en urna på en gravplats som är anpassad för kistor, exempelvis en äldre familjegrav.

- Ett *kolumbarium* är en byggnad eller mur som har nischer för urnor eller kistor. Efter att urnan placerats i nischen stängs den igen med en platta som fungerar som en gravvård.
- *Urngravar* är gravplatser som är mindre än kistgravplatser men med plats för sex till nio urnor eller askor. Det är vanligt att ha en gravvård till en urngrav.
- *Minneslunder* erbjuder en anonym och gemensam begravning. Där grävs askans ned eller strös ut utan att de anhöriga närvarar, och gravvårdar eller namnplaketter får inte förekomma. På minneslunder finns gemensamma smyckningsplatser. Minneslunder i Sverige började förekomma från 1959.
- En *askgravlund* är liksom minneslunden gemensam, men till skillnad från den inte anonym eftersom det där finns en gemensam plats för namnplaketter. Till askgravlunden hör ett gravområde där askor gravsätts, utan gravrätt.
- *Askgravplatser* är inte gemensamma på samma sätt som askgravlunder eller minneslunder, men har till skillnad från urngravar en *begränsad* gravrätt på 25 år. Utseendet och utsmyckningen är bestämd av kyr-

Efterkrigstidens kyrkogårdsideal med rygghäckar i raka rader syns tydligt inom kvarter 11-18.

kogårdsförvaltningen, som även står för skötsel och plantering under tiden för gravrätten. Askgravplatser möjliggör att anhöriga kan vila tillsammans, med namnplaketter som markerar platsen.⁴⁶

På senare tid har det allmänna gravskicket mer och mer gått från kistgravar med full gravrätt till olika former av askbegravning, anonym eller ej, med utan lika stark gravrätt. Det går att spekulera i förklaringar till varför, men en som brukar lyftas fram är att befolkningen i dag är mer rörlig än i äldre tider och därför inte lika benägna att vilja ha beständiga gravmonument i hemsocknen som de efterlevande måste underhålla. För att möta dessa behov är det vanligt att kyrkogårdar och begravningsplatser i dag anlägger askgravlunder eller askgravplatser som erbjuder enkla men namngivna gravplatser. På Husby kyrkogård finns idag urngravar, minneslund och askgravplatser.

46

Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund, 2017.

PERSONHISTORISKT INTRESSANTA GRAVVÅRDAR

Gravvårdar med personhistoriskt värde utgör viloplats till en för bygden känd, framstående eller tongivande person som många personer från trakten kan relatera till. Det kan till exempel röra sig om personer som bidragit till samhällsutveckling, kulturliv, nationellt kända personer, personer som blivit kända genom tragedier som skakat bygden, personer med koppling till tongivande näringslivsgrenar på platsen eller personer med nära kopplingar till kyrkogårdens framväxt och skötsel. Det är även viktigt att lyfta fram personer som tidigare inte fått plats i historien som barn, framstående kvinnor och minoritetsgrupper. Gravvårdar med personhistoria har mycket högt kulturhistoriskt värde och bevaras på befintlig plats i nuvarande utförande. Gravvårderna som helhet är värdebärande. Namnskriptioner som hänvisar till den personhistoriskt intressanta individen är särskilt viktiga.

Personhistoriskt värdefulla gravvårdar

<i>Person</i>	<i>Gravn:r</i>	<i>Namn på gravvård</i>
Esaias Torssell	1 140	ES. Torssell
Bengt Jansson	1 144	Bengts i Långshyttan
August Norman	1 148	August Norman
Werner Söderström	1 153	Werner Söderström
Albert Johansson	1 172	Albert Johansson
Georg Åkerlöf	2 236	Georg Åkerlöf
Nicolas Söderström	3 31	Söderström
Carl Lagergren	4 33	Carl Lagergren
Kurt Lagergren	4 34	Curt Harald Lagergren
Hjalmar Edholm	4 84	Edholm
A G Nilsson	5 47	A G Nilsson
Fabian Dragman	5 55	Fabian Dragman
Einar Lundgren	5 199	Einar Lundgren
Gustav Jansson	5 250	Gustav Jansson
Wilhelm Elvback	8 75	W Elvback
Göte Berglund	11 19	Erik Berglund
Allan Sirland	12 22	Anna Sir Land

Wilhelm Elvback bakom kassan i sin affär i Smedby. Fotot från Jan Otto Andersson, Sundfiske, via Lollo Hedlund.

KÄLLOR

Otryckta källor

Dalarnas museums fotosamling

Dalarnas museums klipparkiv, *Borlänge tidning* 19 oktober 1935, länsträdgårdsmästare Rudolf Larsson, »Kyrkogårdskultur, kyrkogårdarna i Dalarna lämnar ofta nog mycket övrigt att önska«

Jernkontorets bildbank

Landsarkivet i Uppsala (ULA), Husby kyrkoarkiv, O 1 B: Handlingar angående kyrkogård.

Landsarkivet i Uppsala (ULA), Husby kyrkoarkiv, K v: Övriga nämnders och styrelser protokoll och handlingar

Lantmäteriet, Lantmäterimyndigheternas arkiv och Lantmäteristyrelsens arkiv

Långshyttans Brukshistoriska förening, Järnets historia i Husby socken,

Digitala källor

Thoweman, Johan, *Bergsbruk.se – Arvet efter den svenska gruvnäringen*, »Bisberg«, www.bergsbruk.se, läst 16 december 2021

Polhemsstiftelsen - Stjärnsunds bruk. Stjärnsunds bruk. <http://www.stjarnsunds-bruk.se/historia.php>, Läst 16 december 2021.

www.langshyttan.nu, läst 16 december 2021

Minnesord över Allan SirLand. <https://helagotland.se/familj/dodsfall2/minnesord-over-allan-sirland-visby-9506048.aspx>, läst 29 december 2021.

Tryckta källor

Ahlberg, Hakon, *Dalarnas kyrkor i ord och bild*, Kronvall information i samarbete med Västerås stifts information, Falun, 1996

Andréasson, Anna, *Gravvårdar i sten: ett mångskiftande kulturarv*, Movium, Alnarp, 2012

Armborstet: medlemsblad för Kungl. Dalregementets kamratförening, Dalregementet, Falun, 1943-2000

Bengtsson, Rune & Bucht, Eivor (red.), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, MOVIMUM-sekretariatet i samarbete med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniv., Alnarp, 1992

Borg, Anneli & Torgén, Charlott, *Gravvårdar av gjutjärn*, Bergslagens kontrakt, Västerås stift, Örebro läns museum rapport 2016:3, 2016

Carlsson, Johan, *Husby socken i Dalarne förr och nu*, Hedemora, 1899

Dahlberg, Kurt, Isacson, Paul, Samuelsson, Ragnar, Hellström, Allan, *Husby socken i Dalarna*, Hedemora, 1975 Häfte 1-4

Ekström, Sören, *Från pionjär för eldbegängelse till modern branschorganisation*, Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund (SKKF), Stockholm, 2007

Eriksson, Linnéa, *Bispbergs bergslag: en sammanställning över de bergshistoriska lämningarna i Hedemora, Husby, Stora Skedvi och Sätters socknar*, Jernkontoret, Stockholm, 2000

Franzén, J. E., *Husby socken: en historik sammanställd [i anledning av Husby sockens sparbanks 100-årsjubileum]*, Husby sockens sparbank, Husby, 1937

Hagberg, Louise, *När döden gästar: svenska folkseder och svensk folktro i samband med död och begravning*, [Ny utg.], Ersatz, Stockholm, 2015

Harnesk, Paul (red.), *Svenska stadsmonografier – Falun, Säter, Hedemora, Ludvika, Borlänge, Avesta: med omgivning*, Ringström & Ringström, Uppsala, 1957

Lundbergh, Hans (red.), *Dalregementets sockenkompanier: en regementshistoria i ord och bild*, [fören.], Falun, 1964

Nolin, Catharina, »Kyrkogårdsetetik och ceremonier« i Bebyggelsehistorisk tidskrift 2006:52 – Ceremoniella rum, Uppsala, 2007

Schönback, Hedvig, *De svenska städernas begravningsplatser 1770–1830: arkitektur, sanitet och det sociala rummet*, Stockholmia, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2008, Stockholm, 2008

Tandre, Anna, *Parkanläggningar som biologiskt kulturarv*, Riksantikvarieämbetet, Visby, 2014

Theorell, Anita, Wästberg, Per & Hammarskiöld, Hans, *Minnets stigar: en resa bland svenska kyrkogårdar*, Max Ström, Stockholm, 2001

Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund, *Den framtida krematorieverksamheten*, 2017

Söderqvist, Lisbeth, *Att gestalta välfärd: från idé till byggd miljö*, Formas, Stockholm, 2008

Theorell, Anita, Wästberg, Per & Hammarskiöld, Hans, *Minnets stigar: en*

resa bland svenska kyrkogårdar, Max Ström, Stockholm, 2001

Personkällor

Karin Hedlund, 5 oktober, 28 oktober och 30 november 2021.

Lollo Hedlund, 28 oktober och 30 november 2021.

www.dalarnasmuseum.se

Postadress

Box 22, 791 21 Falun

E-adress

info@dalarnasmuseum.se

Telefon, växel

023-666 55 00

